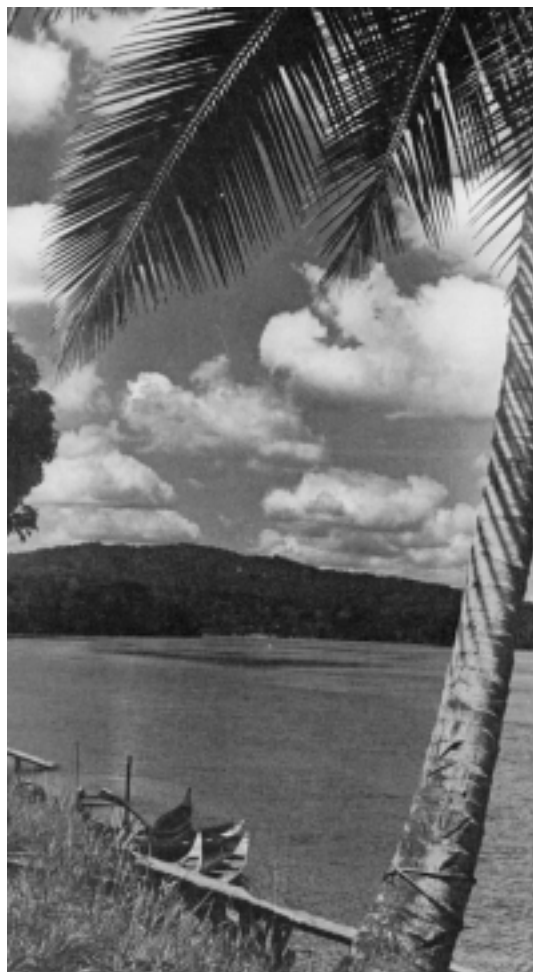

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING VOOR MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:

Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:

M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier,
H. Muller, drs J. Nuis.

BESTUUR:

Voorzitter: A.G. Westendorp
A. Neuhuyslaan 42
8072 HT Nunspeet
0341-416605

Vice-voorzitter: drs R. de Winter
Koolwitjehof 29
3124 BH Schiedam
010-4709516 (thuis)
070-3188632 (kantoor)

Secretaris: H.A. Bresser
Lindenlaan 38
7461 XM Rijssen
0548-522342

Penningmeester: mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

Redacteur: T.L.D. Postma
Kalfjeslaan 123
2623 AD Delft
015-2612663

Leden: drs J.P.C.M. van Hoof,
mw. M. Groen, drs A.J. van der Peet,
W.L. Plink, J.W.H. Sonnemans

Foto's omslag:

"Oost-West"
Mariniers op wacht bij het postkantoor in Sjanghai 1927. - Riviergezicht in Suriname.

Colofon

LIDMAATSCHAP:

Kosten: € 25,-/jaar (buitenland:
€ 32,-/jaar) te storten op rek.nr.
65.82.12.125 van de ING-bank te
Waddinxveen of op giro 2940790
t.n.v. de Nederlandse Vereniging
voor Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:

mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:

T.L.D. Postma.

REDACTIEADRES:

Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

E-mail: theo.postma@xs4all.nl

ADVERTENTIES:

Voorbeeld tarief: kwart pagina per
jaar (vaste tekst): € 115,-; invoegen
bedrukt A4 per keer: € 100,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:

"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

ARCHIEF OUDE NUMMERS:

Redactie

NABESTELLEN OUDE NUMMERS:

vóór '97: P.N.M.A. van der Baan
Postbus 183
3900 AD Veenendaal
v.a. '97: bij de redactie

Prijzen:

per nummer € 2,50 + porto,
lustrumnummer € 5,- + porto,
per jaargang € 7,50 + porto,
alle bij vooruitbetaling.

INTERNETSITE:

www.marsethistoria.nl

Inhoud

Wouter Heijveld

Omslagartikel: Oost-West, thuis is het ook niet alles

Wouter Heijveld

Voor de poorten van het Hemelse Rijk 2

Willem Gerneste

Een vergeten periode 9

R. Boekholt

Met de TRIS op expeditie 11

Theo Postma

Op bezoek bij ... Fred Sint 17

Fred Sint

De hoofddeksels van de jagers - 1829-1948 18

Theo Postma

Voor u gelezen: Garde zonder grenzen - De grote oorlog 24

P.I.M. Evers

Militariade 25

Aooi bd J.M. van Ee

“Dan liever de lucht in” 31

Andries Westendorp

Voor u gelezen: De nadagen van Tempo Doeloe 34

Dr. F. Snapper

België en Nederland tijdens het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog 34

Theo Postma

Voor u gelezen: Boven de Wadden dag en nacht... 45

Theo Postma

Voor u gelezen: Vliegen en vechten bij de Maas 1940-1945 46

Bob Cats

Voor u gelezen: Ede in wapenrok 46

B.A. Steltenpool

Dienaren van aesculaap en mars 48

Wil Zaagman jr.

Wijzigingen op de ledenlijst 56

OOST – WEST, THUIS IS HET OOK NIET ALLES

Verhalen over Mariniers in China en over de
Troepenmacht in Suriname (TRIS)

Wouter Heijveld

VOOR DE POORTEN VAN HET HEMELSE RIJK

Nederlandse mariniers in China

Gelijknamige tentoonstelling in het Mariniersmuseum
van 25 juni tot 7 november 2004

Aan het begin van december in 1900 keert de Nederlandse gezant FM. Knobel uit Shanghai terug naar Beijing (Peking), uit welke stad hij enkele maanden eerder vluchtte. In zijn gevolg bevinden zich een tolk, een korporaal en drie mariniers. Het Nederlandse pantserschip Hr. Ms. 'Piet Hein' levert dit kleine gezelschap op 30 november 1900 af op de rede van Dagu (Takoe). Per trein vervolgen de mannen de tocht via Tianjin (Tientsin), waar zich al een detachement van de Piet Hein bevond, bestaande uit een sergeant-constabel, een matroos der eerste klasse en vijf mariniers der eerste klasse naar de hoofdstad van het op dat moment in chaos verkerend China. Zij zijn de eerste Nederlandse militairen die voet zetten op Chinese bodem.

Gezant FM. Knobel zal zijn terugkeer met gemengde gevoelens hebben beleefd. Eind augustus van datzelfde jaar verlaat hij, gewond, de stad, nadat Chinese opstandelingen, bekend onder de naam Boksers, het gehele Nederlandse gezantschap en een groot deel van de internationale wijk in Beijing belegeren en vernietigen. In een verslag aan de minister van Buitenlandse Zaken De Beaufort schrijft hij over deze aanval in de zomer van dat jaar: "De huizen van onze compound zijn geheel vernield. Deze was te ver afgelegen om binnen de Russisch-Ame-

rikaansche verdedigingslinie te vallen. Ik bewerkte nog dat, na den 14den juni, een tiental Amerikaansche soldaten en Russische matrozen des nachts de wacht hielden, doch deze maatregel kon na den 17den niet worden gehandhaafd. Niets is uit onze woningen kunnen gered worden als de archieven, twee koffers met winterkleederen, die ingepakt stonden, en drie paarden, welke later geslacht zijn ten algemeene nutte."

Over de gebeurtenissen op 22 juni schrijft hij: "Chineezen doen aan alle kanten een aanval. Italiaansch gezantschap brandt af. Oostenrijksche en Italiaansche detachementen voegen zich bij Franschen. Paniek. Oostenrijksche, Italiaansche, Fransche en Deutsche escortes stroomen naar de Britsche

De mariniers zijn waakzaam!

legatie, doch krijgen onmiddellijk order om hunne posten weder te bezetten. Nagenoeg alle gezanten zijn in de Britsche legatie. Ook de Russische gezant De Giers en zijn familie. Ons huis brandt af."

En op dinsdag 14 augustus, de laatste dag van de belegering, schrijft Knobel aan de minister: "Ik ga op den muur tegen half tien 's ochtends en zie den rook der kanonnen voor verschillende poorten in het Oosten. Te half twee komen de eerste troepen (Britsch-Indische sikhs) binnen. Ik bezoek onze Nederlandse compound, waar alles in puin is. Peking is ontzet. Des avonds tegen half zes word ik gewond in de linker dij, en naar het hospitaal gebracht. De Duitse Stabarzt Dokter Velde snijdt den kogel eruit." De in de haast gestuurde troepen van enkele Westerse mogendheden bevrijden in de eerste weken van augustus de belegerde Legatiewijk.

De gebeurtenissen in de zomer van 1900 in en rondom Beijing schokken de internationale gemeenschap. Afgezien van de vele tienduizenden levens die aan Westerse zijde verloren gaan gedurende de opstand, vindt de internationale gemeenschap het onacceptabel dat de Chinezen hun belangen en prestige zo ernstig beschadigen. China betaalt een hoge prijs voor de Bokseropstand. In het Bokserprotocol, dat na lang onderhandelen op 7 september 1901 door enerzijds de Verenigde Staten, Engeland, Rusland, Frankrijk, Japan, Italië, Duitsland, België, Spanje en Nederland en anderzijds door vertegenwoordigers van China wordt getekend, gaat China een financiële schade-loosstelling aan van ongeveer zeventien miljoen gulden. Nederland krijgt hiervan 1,4 miljoen (0,2%) toebedeeld. Verder staat het verdrag toe dat de internationale gemeenschap mag beschikken over gezantschapswachten ter verdediging van de eigen legatie en de legatiewijk. De legatiewijk is 80 hectare groot en ligt tussen de Keizerlijke Stad en de Tartarenstad. Nederland krijgt een stuk terrein voor zijn legatie toegewezen

van ongeveer 8.000 vierkante meter, vier keer groter dan het was voor de Bokseropstand.

Nadat de Nederlandse gezant Knobel met zijn gevolg is teruggekeerd in Beijing, worden er plannen gemaakt om het Nederlandse legatieterrein weer op te bouwen. Het terrein is gelegen tussen de muur van de Tartarenstad en de Legationstreet, de hoofdstraat in de internationale wijk. Voor het ontwerp van de inrichting van het terrein en voor de gebouwen trekt Buitenlandse Zaken officier in het Indische Leger F.C. Proper aan. Hij plant in het bijna vierkante stuk grond in de hoeken aan de voorzijde, de straatzijde, twee grote woonhuizen. Een daarvan is het woonhuis en kantoor van de gezant. Het gebouw in de andere hoek huisvest de secretarissen, tolken en ook de commandant van de legatiewacht. De manschappen van de wacht zelf worden ondergebracht op de eerste verdieping van een kazerne aan de achterzijde van het terrein. In die kazerne zijn op de begane grond twee kamers aangebracht voor de sergeanten van de gezantschapswacht. Verder heeft het gebouw een kantine die later, in april 1905, voor een deel wordt ingericht als sportzaal met apparaten van de Italianen. In de andere hoek van het terrein zijn de stallen voor de paarden en (muil)ezels. Verder staan er nog enkele kleine gebouwtjes waar materialen worden bewaard en waar de Chinese werknemers in zijn gehuisvest. Om de gebouwen heen zijn tuinen aangelegd en ongeveer in het midden van het terrein ligt een tennisbaan. Pas in 1910 is de verbouwing geheel voltooid. Na Proper ontfermt zich een in China gevestigd Britse architectenbureau over een deel van de verbouwing en ook krijgt de bekende architect P.H.J. Cuypers de opdracht het woonhuis van de gezant te ontwerpen.

De Nederlandse architect Robbers krijgt van het ministerie van Buitenlandse Zaken in overleg met de toenmalige gezant Van Citters, architect Cuypers en Proper de opdracht de bouw in de laatste fase te bege-

leiden. Hij vertrekt in begin april 1907 naar Beijing en blijft daar tot juni 1910.

Tussen de kazerne en de stallen is een stuk grond waar de legatiewacht kan oefenen in de krijgskunst, omgaan met de wapens en dergelijke. Middels een hoge heg is dit deel afgesloten van de rest van het legatieterrein. De legatiewacht, of gezantschapswacht bestond in 1901 uit de al eerder genoemde 10 mariniers, waaronder een sergeant-constabel en een korporaal. In het begin van 1904 verzoekt de op 30 oktober 1903 aangekomen gezant Jhr. Mr. A.J. van Citters de Nederlandse overheid om marineschepen naar Noord-China te sturen. Hij is er niet gerust op dat de op handen zijnde oorlog tussen Rusland en Japan in stilte aan Nederland en de Nederlandse belangen voorbij zal gaan. Enig vertoon van macht en een betere bescherming van de Nederlandse belangen zijn wat hem betreft op zijn plaats. De Nederlandse autoriteiten steunen zijn verzoek. De eerste lichter voor de versterking en bescherming van het gezantschap arriveert op 10 april 1904 in Beijing. Onder bevel van luitenant-ter-zee der tweede klasse B. Schreuders betrekken 29 mariniers de kazerne. Een maand later volgt een tweede detachement van 12 mariniers. Schreuders - die met recht de eerste commandant van de gezantschapswacht kan worden genoemd - vertrekt op 16 januari 1905 en zijn plaats wordt ingenomen door kapitein der mariniers J.W. Wijnands. In dit jaar wordt de grootte van de gezantschapswacht teruggebracht tot 30 mariniers, te weten: 1 officier-commandant, 2 sergeants, 3 korporaals, 1 korporaal ziekenverpleger en 22 manschappen. Op 15 december 1906 wordt deze samenstelling per ministeriele beschikking vastgelegd en blijft gehandhaafd tot 18 mei 1910. Iedere marinier blijft voor twee jaar in Beijing en jaarlijks wordt in maart of april een deel van het detachement afgelost.

In de internationale wijk in Beijing zijn na de Bokseropstand tal van andere legatiewachten aanwezig. De meeste landen

Marinier laat zich vervoeren door Peking.

maken gebruik van hun recht om troepen in de wijk gestationeerd te hebben. Zo hebben de Belgen er ongeveer 20 bereden infanteristen gelegerd, de Duitsers 300 mariniers, de Britten 350 infanteristen, de Amerikanen bijna 300 mariniers, de Russen 40 kozakken, de Oostenrijkers 60 matrozen, de Fransen 300 koloniale infanteristen, de Italianen 200 matrozen en 'gendarmes' en de Japanners 300 infanteristen. Buiten Beijing hadden deze landen gezamenlijk nog eens meer dan 7.000 manschappen op Chinese bodem. Ondanks het grote aantal militairen in de legatiewijk, kenmerkt het leven van de marinier zich door een grote eentonigheid. Het klimaat in Beijing staat bekend als erg onaangenaam met zeer hete zomers en extreem koude winters. Hierdoor wordt menigmaal een oefening in het veld afgezegd of worden de marsen kort gehouden. Daarbij komt het meer dan eens voor dat de gezant niet instemt met een voorgenomen schietoefening buiten de stad. Dit betekent dat de mariniers het leeuwendeel van hun tijd in de compound doorbrengen.

Kapitein der mariniers J. van Haften, van 10 oktober 1907 tot 1 augustus 1909 commandant van de gezantschapswacht, schrijft in zijn jaarlijkse verslagen: "Naast het barre klimaat is hier zeer weinig afleiding is omdat eerstens de genotmiddelen die er zijn, zeer duur zijn en tweedens de onreine straten buiten het legatiewijk weinig uitlokken tot wandelingen, zoodat van

dezen toestand wel eens het gevolg is, dat de menschen zich uit verveling gaan bedrinken. Ook kunnen door het kleine getal beschikbare manschappen voor den dienst, de oefeningen niet immer zoodanig worden afgewisseld, dat zij op den duur de manschappen kunnen bevredigen. Zooveel mogelijk werd getracht de manschappen afleiding te bezorgen... onder meer door het aankopen van een zeer goede gramophone met een zestigtal platen en het zooveel mogelijk aanmoedigen van sport."

De activiteiten van de gezantschapswacht bestaan primair uit het wachtlopen op en beveiligen van het legatieterrein. Tussen reveille en taptoe bewaakt een schildwacht de toegangspoort tot de legatie en volgens een dag-en-nachtrooster patrouilleren wachten over het terrein. Daarnaast escorteren enkele mariniers de gezant, wanneer hij officiële bezoeken aflegt. De overige tijd wordt doorgebracht met o.a. onderricht, vertier in de kantine en met jaarlijks terugkerende festiviteiten, zoals de verjaardag van het staatshoofd of die van bevriende staatshoofden, en met internationale sportwedstrijden. In financiële zin is de toestand van de militairen beter. Boven hun salaris ontvangen ze een 'Peking toeslag' en daarbij krijgen ze een uitkering voor het niet ontvangen van het rantsoen jenever, zoals dit bij de marine gebruikelijk was.

Dankzij de verslagen van Van Haften komen we iets meer te weten over het leven van de mariniers in de Chinese hoofdstad. Zo regelt Van Haften minstens twee maal een excursie naar een tempel in de bergen om de hitte, de vliegen en de muskieten te ontvluchten.

In de loop van 1909 wordt duidelijk dat de noodzaak om een grote gezantschapswacht in Beijing paraat te houden verdwenen is. De rust is op dat moment in China goeddeels teruggekeerd. Gezant Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland, die op 19 maart 1909 Van Citters opvolgt, acht daarom een kleine politie-eenheid en een aantal Chinezen, die hem

begeleiden bij officiële bezoeken, meer dan voldoende. Beelaerts van Blokland legt dit voor aan zijn minister en de regering besluit in het najaar van 1909 de legatiewacht op te heffen. In opdracht van het Ministerie van Marine treft Van Haften in het najaar van 1909 voorbereidingen om de gezantschapswacht af te bouwen. In begin oktober vertrekken 21 mariniers naar Jakarta. Zij en de overvloedig geworden artillerie- en inventarisgoederen gaan op 7 oktober scheep, vermoedelijk op Hr. Ms. Tromp dat deel uitmaakt van het eskader schepen - de andere schepen zijn Hr. Ms. De Ruyter, Hr. Ms. Koningin Regentes - dat in Qinhuangdao (Ching-Wang-Tao) klaarliggen om de mariniers en hun goederen op te nemen. De schepen brengen het detachement naar Nederlands-Indië, waar op 27 november na een reis via Yokohama en Hongkong de Tromp in Surabaya en de andere twee schepen in Jakarta aankomen. Van Haften zelf reist via Singapore terug naar Nederland. De achtergebleven zes mariniers en een korporaal onder bevel van sergeant L.J.H. Teygeler houden zich bezig met het escorteren van de gezant en met politietaken op het legatieterrein. Ter voorbereiding van de opheffing van de gezantschapswacht pakken ze het overige materieel in dat verscheept moet worden naar Nederlands-Indië. Het vertrek van deze laatste acht mariniers wordt aanvankelijk gepland in maart 1910. Op de 12e van die maand vertrekken twee 'constabels' (gepensioneerde onderofficieren uit het Nederlands-Indisch Leger) uit Java om hen af te lossen. Maar door een vertraging tijdens hun reis komen ze pas op 6 mei aan. De overdracht neemt 12 dagen in beslag en op 18 mei 1910 verlaten de laatste mariniers Beijing. Vanaf dat moment is de escortering van de gezant een Chinese aangelegenheid, in die zin dat de koetsiers en de begeleiders van de gezant Chinezen zijn, die onder leiding staan van de twee politieagenten. De laatsten hebben daarnaast ook het (politie)-toezicht op het legatieterrein.

De rust in China blijkt van korte duur te zijn: intern woedt een veranderingsdrang die in 1911 uitmondt in de Revolutie der Jong-Chinezen en in de daaropvolgende abdicatie van de Chinese keizer. In 1912 roept Sun Yat-sen in Nanking de republiek uit.

Deze ontwikkelingen zijn voor de internationale gemeenschap in Beijing aanleiding om wederom een behoorlijke verdedigingsmacht binnen de muren van de legatiewijk te halen. Ook de Nederlandse legatie implementeert opnieuw een gezantschapswacht.

Mariniers op pony's in Peking.

Deze wacht bestaat uit twee officieren, twee onderofficieren, 23 mariniers en twintig matrozen die alle afkomstig zijn van Hr. Ms. Holland. Dit schip verblijft gedurende de onlusten in de jaren 1911-1913 permanent in Chinese wateren. Omdat het er naar uitziet dat de verdediging van de legatiewijk een behoorlijke tijd nodig blijft, besluiten de autoriteiten om opnieuw een permanente gezantschapswacht in te schepen. Op 5 september 1913 komen twee sergeants, drie korporaals, een korporaal-ziekenverpleger, een tamboer, tien mariniers der eerste klasse, 16 mariniers der tweede klasse, allen afkomstig van het wachtschip te Surabaya, onder leiding van eerste luitenant H. baron Van Hemert tot Dingshof het detachement van de Holland aflossen. Van Hemert is op pad gestuurd met een op 9 augustus 1913 opgestelde 'voorlopige instructie voor den

commandant van de Gezantschapswacht te Peking'. Deze opdracht aan de commandant bevat de regels met betrekking tot de taken en de verantwoordelijkheden van de gezantschapswacht. Zo legt het document vast dat de commandant verantwoording verschuldigd is aan de gezant en "zich onder alle omstandigheden naar de inzichten en bedoelingen van den Nederlandsche Gezant in China gedraagt" (artikel 1). Aan de commandant is verder de "zorg opgedragen voor de veiligheid, bescherming en verdediging van het Gezantschap." (artikel 7) Van Hemert tot Dingshof blijft tot 15 maart 1920 commandant van de gezantschapswacht en is daarmee de officier met de langste staat van dienst in China. Zijn manschappen worden uitgezonden vanuit Nederlands-Indië volgens het reeds eerder gehanteerde systeem van twee jaar dienst en een jaarlijkse aflossing. De eerste jaren na 1913 geven een betrekkelijk rustig beeld met betrekking tot de gezantschapswacht. Van Hemert tot Dingshof laat zijn manschappen feller, langer en fanatieker dan zijn voorgangers oefenen in de krijgskunst voor zover dat met een klein aantal mogelijk is.

In augustus van 1917 verandert deze overzichtelijke situatie drastisch. In die maand verklaart de Chinese regering Duitsland de oorlog. De in Beijing aanwezige Duitse militairen worden daarop ontheven van hun taken. De Nederlandse gezantschapswacht krijgt - na veel diplomatiek verkeer - de opdracht de Duitsers te ontwapenen en de bewaking van de Duitse legatie voor haar rekening te nemen. Hiertoe laat commandant Van Hemert tot Dingshof in 1917 en 1918 extra manschappen overkomen uit Nederlands-Indië, waardoor in 1918 het totaal aantal Nederlandse mariniers in de legatiewijk op 150 komt. De neutrale Nederlandse enclave in Beijing beschermt de Duitse en vanaf 1918 ook de Oostenrijk-Hongaarse belangen tegen de al te opvallende overnamedrift van andere Europese landen. Omdat Duitsland als verliezer uit de

Eerste Wereldoorlog komt, ziet met name Italië een mogelijkheid de Duitse en Oostenrijkse legatierreinen over te nemen. Pas in 1920 is de situatie weer enigszins normaal. Vanaf dat moment wordt het grote aantal Nederlandse mariniers langzaam maar zeker verminderd. De laatste mariniers blijven tot 18 september in Beijing. In die maand besluit het ministerie van Buitenlandse Zaken de gezantschapswacht om budgettaire redenen op te heffen.

Met het vertrek uit Beijing is echter de aanwezigheid van Nederlandse mariniers in China niet helemaal ten einde. Er volgen nog drie korte acties in Shanghai, waarbij Nederland in internationaal verband bijdraagt aan de bescherming van de internationale wijken van die stad.

Shanghai is in de decennia voor de Tweede Wereldoorlog met een belangrijke Franse concessie en de 'International Settlement' de meest internationale stad van China. Tal van buitenlandse bedrijven en banken hebben vestigingen in deze metropool aan de monding van de Yangtse. De internationale belangen zijn daarom enorm groot en ook Nederland heeft behoorlijke handels- en scheepvaartbelangen in deze stad.

Het is ter bescherming van deze belangen, dat in tijden van paniek, nood en oorlog de hulp van Nederlandse militairen wordt ingeroepen. Dit gebeurt drie keer: in de late winter van 1927, in het voorjaar van 1932 en in het najaar van 1937.

De taken van de Nederlanders zijn in alle drie de gevallen dezelfde: het detachement mariniers maakt deel uit van een internationale troepenmacht die de grenzen van de International Settlement controleert en de veiligheid in de wijk waarborgt. De Chinese burgeroorlog tussen noordelijke en zuidelijke nationalistische legers is de reden waarom een detachement van Hr. Ms. Sumatra op 19 februari 1927 landt. De legers zijn Shanghai zo dicht genaderd dat de paniek die heerst in de Chinese wijk van de stad

Nederlandse post in de straten van Shanghai 1927.

dreigt over te slaan naar de Internationale Settlement. Eind april keert de rust in de stad terug en op 12 mei vertrekt de Sumatra inclusief de landingsdivisie naar Japan.

Vijf jaar later, op 21 februari 1932, krijgt Hr. Ms. 'Van Galen' de opdracht met spoed op te stomen naar Shanghai.

Dit snelle vertrek van de Van Galen is veroorzaakt door de nood die is ontstaan na de verslechtering van de Chinees-Japanse verhoudingen in Shanghai. In de maanden januari en februari gaan beide partijen elkaar gewapenderhand te lijf. De kern van het probleem is dat de Chinezen vinden dat de Japanners te opvallend en provocerend aanwezig zijn op Chinese bodem.

Op 1 maart komt de 'Van Galen' aan in Shanghai. Op de rede van Shanghai wemelt het van de buitenlandse schepen - Japanse, Amerikaanse, Engelse, Franse, Portugese en Italiaanse. De Nederlandse oorlogsbodem vindt een plekje tegenover de oude Chinese stad Nantao. Gedurende het verblijf van de mariniers in Shanghai maakt het detachement deel uit van het Shanghai Volunteer Corps. De troepen van dit korps "bestonden in hoofdzaak uit infanterie met mitrailleurs, cavalerie (op ponies), licht veldgeschut, eenige houwitsers en een 3-tal pantserauto's, en waren samengesteld uit alle in de Settlements woonachtige nationaliteiten, Engelschen, Amerikanen, Duitschers, Nederlanders, Portugezen, Russen, Japanners, Chinezen en ook enkele Franschen. Het is een 'Volkenbondscontingent' in opti-

Vlagvertoon in de straten van Shanghai 1927.

ma forma, onder eenhoofdige leiding, behoorlijk getraind, goed uitgerust en betrouwbaar." Deze strijdmacht hoeft echter niet in actie te komen. Op 27 april verlaten de mariniers Shanghai met de 'Van Galen' om terug te keren naar Surabaya.

De Van Galen is eveneens betrokken bij de laatste actie van Nederlandse militairen op Chinese bodem. Op maandagochtend 16 augustus 1937 vertrekt het schip vanuit zijn thuisbasis Surabaya naar Shanghai. Aan boord bevindt zich een detachement van ongeveer dertig mariniers onder bevel van luitenant H. Lieftinck. Een week later vaart het schip de haven van Shanghai binnen. Op dat moment ligt de haven zwaar onder vuur van Japans scheepsgeschut. Tussen het vuur door meert de 'Van Galen' voor de internationale wijk tussen Britse, Amerikaanse en Italiaanse oorlogsschepen. Het schip blijft er drie maanden liggen: de duur van de Japan-

se belegering van Shanghai tijdens de Chinees-Japanse oorlog (1937-1945). Op een enkel schietincident na heerst er in de internationale wijk een betrekkelijke rust: de Japanners zorgen ervoor dat ze de internationale gemeenschap niet tegen zich in het harnas jagen. De Nederlandse mariniers krijgen de taak om een kleine strook aan de grens van de International Settlement te bezetten en de Nederlandse eigendommen, zoals het consulaat en de banken, te beschermen. Op 17 november 1937 vertrekt de Van Galen. Het is de laatste keer dat een Nederlandse bodem China verlaat met een groep militairen aan boord die, indien nodig, gewapenderhand de Nederlandse belangen kracht kunnen bijzetten.

Strijders van de Noordelijke partij trekken zich terug uit Shanghai 1927.

Archieven:

Nederlands Architectuur instituut (NAi): Archief Dr. P.J.H. Cuypers, RIJKS, Cuyp, KB13, pagina's 358, 497, 877-878 en 887-889.

Nationaal Archief:

- Ministerie van Buitenlandse Zaken, afdeling Comptabiliteit, toegang 2.05.32.06 "Stukken betreffende aankoop, inrichting en onderhoud van afzonderlijke gezantschapsgebouwen (inventarisnummers 36, 37 en 38)
- Collectie 283 H: Van Hemert tot Dingshof, toegang 2.21.086.

literatuur:

Jaarboek Koninklijke Nederlandsche Zeemacht:.

L. Blusse, *Tribuut aan China. Vier eeuwen Nederlands-Chinese betrekkingen* (Amsterdam 1989).

J. van Haften, *'In het Hemelse Rijk'*, *Nederlandsche Zeewezen*, 8e jaargang (1909).

J. van Haften, *'Van en naar het Hemelse Rijk'*, *Nederlandsche Zeewezen*, 7e jaargang (1908).

H. B. Morse, *The international relations of the Chinese Empire. Volume III: the period of subjection 1894-1911* (Shanghai etc. 1918), hoofdstuk XII: *The diplomatic settlement*, 329-359.

A.J. van der Peet, *Belangen en prestige. Nederlandse gunboat diplomacy omstreeks 1900* (Amsterdam 1999), waarvan: 'inleiding', 'kanonneerboot politiek', 'de Bokser-opstand' en 'China revisited'.

Ph. Bosscher, *'De gezantschapswacht te Peking'*, *Marineblad*, 75e jaargang (1965), 1145-1197.

Anoniem, 'Hr. Ms. Van Galen naar Shanghai', *Marineblad*, 103e jaargang (1993). [betreft een reis van het schip in 1937].

Geneste, W.J.J. (eindred.), *Het Korps Mariniers in de twintigste eeuw: van Peking tot Albanië* (Den Haag 200).
J.G. Robbers, 'Iets over de bouw van het woonhuis van de Nederlandse gezant te Peking', *Bouwkundig Weekblad*, 31e jaargang (1911), 571-576.

L.C. Arlington en W. Lewisohn, *In search of old Peking* (Peking 1935) [hoofdstuk over de legatiewijk, met een zeer bruikbare plattegrond, van 1900 en een uit 1910].

Juliet Bredon, *Peking* (Shanghai-London 1931), hoofdstuk 3: Legation quarter and modern Peking, 35-55.

Willem Geneste

EEN VERGETEN PERIODE Mariniers in Suriname

voortvloeiende onrust onder de bevolking. Tot permanente plaatsing van een bataljon mariniers is het nooit gekomen en de plaatsing van de kleine bataljonsstaf en kerncompagnie bleef beperkt tot twee jaar van juli 1951 tot juli 1953. Waarom er nooit een bataljon is gekomen was voor velen een vraag en bij weinigen bekend. De meest plausibele reden is dat de sterkte van het Korps Mariniers niet toestond dat er nog een bataljon in Suriname werd geplaatst omdat in 1951 ook Nederlands Nieuw-Guinea en de Nederlandse Antillen door het korps werden overgenomen.

Een bataljonsstaf, onder commando van luitenant-kolonel der mariniers H.J. Lief tinck, en een kerncompagnie onder commando van kapitein der mariniers D.J. Vos, vertrok in het voorjaar van 1951 naar Suriname. Voornaamste doel was het kwartier maken voor een bataljon mariniers, dat de taken van het aldaar sterk uitgedunde Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) zou gaan overnemen. Dit was noodzakelijk omdat de toestand in het voormalige Koninkrijksdeel op zijn minst gezegd nogal gespannen was vanwege de vele stakingen en de daaruit

Een moeilijke tijd

De reis van de schepelingen aan boord van het KNSM-schip *Willemstad* was niet erg comfortabel. De mariniers brachten deze door in het ruim en werden bezig gehouden met lessen in wapentechniek, tropische hygiëne en de geschiedenis en topografie van Suriname. Bij aankomst in Paramaribo heerste er een geladen sfeer. Om deze reden werd er besloten om niet per truck naar het Prins Bernhard Kampement (PBK) te gaan maar een mars door de stad te maken met volle bepakking, het geweer in draaghou-

ding en opgestoken bajonet.

De kleine bataljonsstaf, die naast overste Lieftinck bestond uit chef-staf majoor der mariniers A.F. van Velzen (RMWO), luitenant ter zee van administratie J.F. Brongers en bevoorradingsofficier eerste-luitenant der mariniers N. Boudesteyn (later opgevolgd door O. Zijlstra), was ondergebracht in Fort Zeelandia; voorheen het domicilie van de staf van het KNIL. Adjudant der mariniers Gooren was chef der equipage van de kerncompagnie van kapitein D.J. Vos. Deze eenheid, die was ondergebracht in het PBK, had verder schrijvers, botteliers, ziekenverplegers, hofmeesters, koks, verbindingspersoneel en uiteraard een tamboer en pijper binnen de gelederen. Artsen van het KNIL namen de gezondheidszorg voor hun rekening. Bij aankomst maakte het PBK een armoedige indruk en was het met de hygiëne ook niet best gesteld. Maar mariniers zouden geen mariniers zijn als zij daar niet binnen de kortste keren wat aan deden want het kampement werd op eigen kracht uitgebreid met een fraaie behuizing.

Taken

De taken van de kerncompagnie bestonden voornamelijk uit de bewaking van militaire objecten en het vliegveld Zanderij. Daarnaast kregen ook de industriële complexen zoals de bauxietwinning en de houtindustrie (o.a. Bruynzeel), die belangrijk waren voor de economie van Suriname, de nodige aandacht. Bij toerbeurt werden aan een van de twee versterkte infanteriepelotons in het Bosbivak, dat vlak bij het vliegveld Zanderij was gelegen, de opleidingen voor de diverse kwaliteitsnummers gegeven. Rond de Savannen van het Bosbivak konden op uitstekende wijze schietoefeningen worden gehouden omdat er niemand rondliep en munitie in voldoende mate aanwezig was. Het andere versterkte infanteriepeloton bevond zich in Paramaribo waar de tijd werd doorgebracht met intensief wachtlopen. Er werden ook diverse patrouilles geor-

ganiseerd die de cartografie ter hand namen omdat er onduidelijkheden waren in de luchtfoto's die in de loop der tijd waren gemaakt.

Na een jaar werden de zeemiliciens afgelost. De nieuwe lichte arriveerde met het *MS Cottica*. Aan boord van dit schip bevond zich tevens een majoor van de infanterie (KL), die als chef-staf zou gaan optreden van de op te richten landmacht eenheid, die later de Troepenmacht in Suriname (TRIS) zou worden genoemd. Dit voornemen kwam voor de in Suriname geplaatste mariniers als een donderslag bij heldere hemel. Rond die tijd werd ook de bataljonsstaf afgelost met de luitenant-kolonel der mariniers Veenhuis als commandant en majoor der mariniers Giesberts als opvolger van de compagniescommandant Vos.

Begin 1953 werd nog een detachement van 60 mariniers, onder commando van eerste-luitenant der mariniers F.A.J. Huisman, naar Albina, dat is gelegen aan de Marowijnse rivier op de grens met Frans Guyana, gestuurd. Huisman, die tevens opvolgend compagniescommandant was van de kerncompagnie, werd in Albina tevens hoofd van politie, douane en brandweer. Het detachement werd belast met controle op de in- en uitvoer van en naar Frans Guyana. Het detachement, dat vier maanden duurde, moest tevens een expeditie naar het Tapanahony-riviergebied voorbereiden waar de Warikole indianen zich bevonden. Het gouvernement had nog steeds geen kans gezien contact met hen te krijgen. De zendelingen en missionarissen die wel hadden geprobeerd deze stam te bezoeken, moesten dit meestal met de dood bekopen. Tot inzet van de expeditie is het nooit gekomen vanwege de voortijdige terugkeer van de mariniers naar Nederland.

Tot slot

De in Suriname dienende mariniers hebben een zware tijd gehad die werd doorgebracht met veel wachtlopen, langdurige plaatsingen in het primitieve Bosbivak en veelvuldi-

ge patrouilles in de jungle. Dit laatste bezorgde de mariniers wel een goede naam want de ziekenverplegers, die deel uitmaakten van de patrouille, gaven regelmatig geneeskundige hulp aan de bosnegers en indianen die zij in de afgelegen dorpen tegenkwamen.

Van vertier was er nauwelijks sprake. Kaarten, sporten en het lezen van weekbladen van twee maanden oud, waren de voornaamste vrije tijdsbestedingen. Korporaal der mariniers De Leyser had kans gezien om in de vier maanden dat hij met zijn eenheid in het Bosbivak had verkeer, een cabaretvoorstelling in elkaar te zetten die bij terugkeer in Paramaribo met veel succes werd

uitgevoerd. Tot het sporten behoorde ook voetballen. De Sportvereniging Mariniers (SVM) behaalde in de Surinaamse voetbalcompetitie vele successen tegen clubs waarin bijvoorbeeld Andre Kamperveen en Humphrey Mijnals speelden, die later onder andere bij het Nederlandse Blauw-Wit succes oogsten. Er deden zelfs een paar mariniers mee in het Surinaamse elftal.

Ondanks de beperkingen hadden mariniers toch moeite om afscheid te nemen van het prachtige land Suriname met zijn multiculturele samenleving. Het was voor de mariniers een prachtige gelegenheid om te oefenen, patrouilles te lopen en te overleven in een schitterende wilde natuur.

R. Boekholt

MET DE TRIS OP EXPEDITIE

Gedeelte uit het op 14 augustus bij Walburgers verschenen boek (€ 17,50)

IN HET GAREEL

Memoires van een Indisch Zondagskind

In juli 1965 kwam bij COTRIS een verzoek binnen van de Surinaamse regering i.c. het centrale bureau luchtkartering voor het uitzenden van een expeditie naar de Z.O.-hoek van Suriname t.b.v. de luchtfotografische kartering van dit gebied.

Deze expeditie zou ongeveer zes weken duren. Een dergelijk verzoek had de TRIS niet eerder ontvangen en een dergelijke langdurige expeditie was nog niet eerder uitgezonden.

De opdracht luidde om in het verlengde van de oostelijke grensrivier, de Marowijne, op bepaalde plaatsen langs de rivier "clearings" aan te leggen.

Dat betekende het oerwoud ter plekke open te kappen en op het juiste punt met geel plastic de plaats te markeren. Het expeditie gebied liep tot aan het drielandpunt, waar de grenzen van Brazilië, Frans Guyana en Suriname bijeen kwamen.

Dit gebied was nog nooit verkend en dus ook nooit in kaart gebracht. De "clearings"

zouden vanuit de lucht worden gefotografeerd en zo zou dit nog onbekende en onbetreden gebied in kaart worden gebracht. Ook de rivieren en kreken, die nog nooit waren bevaren, zouden daar waar nodig bevaarbaar gemaakt moeten worden.

De vraag binnen de TRIS was, wie deze expeditie mocht leiden. Men vond dat een oudere ervaren officier (majoor) deze opdracht moest krijgen. Het was wel een heel bijzondere opdracht. De kolonel besliste, dat een troepenofficier deze expeditie moest leiden, dus een van de compagniescommandanten. Ik werd uitverkoren deze eervolle uitdaging aan te gaan.

Op 22 juli 1965 moest de expeditie vertrekken vanuit Albina. Stafkaarten van het Z.O. gebied van Suriname waren er niet. Ik moest werken met een oude geïmproviseerde kaart uit 1933 van een missionaris, die een gedeelte van het gebied had bezocht. De expeditieleden werden als volgt samengesteld: zes korjalen met motoristen, de eerste

luitenant Thomas werd plaatsvervangend commandant, sergeant-majoor Oehlers als jungle specialist, de heer Bouterse (niet die van de decembermoorden) was hoofd van de botengroep met een botenmaker, dokter Henk Lammers, de kok korporaal Watson en zes koelamannen, deze mensen staan op de punt van een korjaal met een lange stok, om de boot tussen de rotsen door, door de stroomversnellingen - de soela's - te manoeuvreren. In het gebied van de indianen zou deze groep worden aangevuld met zeven Indianen, die hun gebied beter kenden, veertien onderofficieren en soldaten van de TRIS en ten slotte een stagiaire van de Landbouw Hogeschool uit Wageningen, die als gast meeding en bodemonderzoek zou verrichten.

De korjalen vertrokken gepakt en geladen 21 juli naar Albina onder leiding van Oehlers. Op 22 juli om 06.00 uur vertrokken de leden van de expeditie per bus naar Albina en om 09.45 uur vertrok de expeditie van Albina over de Marowijne richting Stoelmanseiland. Voor Stoelmanseiland moesten wij als voorproefje al een aantal soela's nemen o.a. de machtig kolkende Singatete. Het personeel van de drie laatste korjalen moest uitstappen en over de rotsen verder lopen.

Een korjaal sloeg terug en werd door de stroom meegesleurd, maar door de behendigheid van de motorist liep alles goed af. Een rustdag op Stoelmanseiland. De expeditie vervolgde haar tocht via een zijrivier van de Marowijne, de Lawa rivier, richting indianen dorp van de Wayana-indianen. Zeven indianen, waaronder opperhoofd Anapaike versterkten de expeditie en traden op als koelamannen, omdat zij dit gebied beter kenden dan de bosneger koelamannen. Via de Gransoela, de grootste soela die wij moesten nemen, probeerden wij de Dump Oelemari te bereiken, waar de troepenmacht een dump had ingericht met brandstof en voedselpakketten. Bij het nemen

van de Gransoela mocht het personeel niet in de boten blijven, dit was te gevaarlijk. Zij moesten uitstappen en liepen verder door het bos en over de rotsen en naar de andere kant van de soela, waar de rivier weer rustiger werd. Het loopgedeelte vervolgde haar weg onder leiding van Thomas. Ik sloot mij aan bij de motoristen en de koelamannen om de soela over de rivier te nemen. Wij sleurden de boten door het kolkende water aan lange touwen door de stroomversnellingen. Dit was een unieke ervaring en iets dat je een keer in je leven meemaakt. Eén boot zonk en de botenmaker en ik werden door de stroom meegesleurd naar beneden. Dankzij de behendigheid van de koelamannen werden wij uit de stroom opgepikt en in de boten gesleurd.

Eén ding hadden we ervaren, als je door de sterke stroom werd meegesleurd, werd de sportbroek die wij aan hadden naar beneden getrokken en bleef aan je enkels hangen, waardoor je niet meer kon zwemmen.

Zonder verlies aan personeel en materiaal bereikten wij rustiger water. Bij Oelemari werden de voorraden ingeladen.

De voorraden waren op de vliegstrip Oelemari ingevlogen. Bij de voedingspakketten had men in de stad een vergissing gemaakt, er was geen variatie in het eten, het waren allemaal blikken gehaktballen van Anton Hunnink. Geen nood, er waren in het bos voldoende dieren, voornamelijk apen en in de rivier voldoende vis om vers voedsel te eten. Hoe zuidelijker wij kwamen, hoe smaller de rivier werd en de natuur nog imposanter werd. Wij voeren tussen prachtige oerwouden, links oer en rechts woud.

De meting om de clearings op de juiste plaats te kappen moest uitgaan van het astronomische station te Lavaud aan de Franse oever. Op de geïmproviseerde kaart bepaalde ik de landingsplaats waar wij het punt moesten vinden, een stenen paal. Ik bleef op deze landingsplaats met Anapaïke, nog drie indianen en Oehlers achter om de paal te vinden. Het was een spannend moment, indien wij dit meetpunt niet zouden vinden, dan hingen de juiste plaatsen van de clearings in de lucht. De rest van de expeditie voer door om een juiste plek voor het bivak te vinden. Anapaïke en de indianen deden net alsof zij begrepen wat wij bedoelden. Het bos was zeer dicht en wij moesten ons er kappend een weg doorheen banen om de plek te vinden waar het meetpunt zou moeten zijn. De indianen keken om zich heen, keken in de bomen en liepen maar heen en weer. De moed zonk mij in de schoenen, hier was niets te zoeken. Op onze aanwijzingen zei Anapaïke maar: "ija" wat zowel ja als nee kon betekenen. Op een gegeven moment liep Anapaïke recht op een plek af en begon daar met zijn houwer (kapes) in de grond te wroeten. Nadat hij ongeveer 30 cm humus en grond had verwijderd werd een betonnen kop van een paal zichtbaar. Ongelooflijk hoe deze oerwoudmensen met hun zintuigen zich in een oerwoud konden handhaven. De vreugde was groot, een stuk oerwoud werd open gekapt en het grondmerk aangebracht. Op de paal die wij vrijmaakten stond: "Mission Française p 10-1-38". In het clearingspunt werd een geel plastic kruis aangebracht van 4 x 4 meter, met een diameter van 35 meter. Het plastic zelf was 1,20 meter breed. Zo was de clearing vanuit de lucht duidelijk zichtbaar. Vanuit dit punt Lavaud moesten wij nu -om de 5 km hemelsbreed - de clearings aanleggen tot aan de Braziliaanse grens. Tenslotte moest ook het zgn. drielandpunt worden opgespoord en van een merk voorzien, evenals de kale rots Mitaraka oostelijk van het drielandpunt aan de Braziliaanse grens. Om de clearings te kunnen openleg-

gen moesten wij eerst vele bivakken langs de rivieren maken. Het bivakgebied moest eerst worden open gekapt, om voldoende ruimte te creëren, om de hangmatten tussen de bomen op te hangen en de keuken in te richten, waar kok Watson zich kon uitleven aan het klaarmaken van stevige maaltijden, bestaande uit -veelal door de indianen met pijl en boog geschoten wild- of de anjoemara vis, die voldoende in de rivieren aanwezig was. Deze vis, een soort kabeljauw, was een van de lekkerste vissoorten en was in de stad zeer duur. Als wij bezig waren een soela te nemen, stapte Anapaïke uit de boot, ging boven op een rots staan en vandaar uit schoot hij met pijl en boog op de vissen. Ongelooflijk, die man moest radar in zijn ogen hebben om de vissen onder water te kunnen volgen. Een andere indiaan stond stroomafwaarts op een rotsblok, kon de aangeschoten vis volgen door de pijl die uit het water stak en pikte de vis met pijl zo uit het water. Wij vervolgden de expeditie via de Lawa en de Litanie en kwamen uiteindelijk bij de oorsprong van de grote rivieren, die niet meer dan krekken waren, de Koelé Koelé en de Waramapan, die onbevaarbaar waren door de dikke bomen die over de kreek waren gevallen. Wij richtten een basisbivak in, vanwaar uit eerst de beide krekken moesten worden vrijgemaakt, voordat wij onze einddoelen, het drielandpunt en de kale rots Mitaraka, konden bereiken. Het schonen van de krekken vergde veel tijd. Soms schoot men per dag niet meer op dan 300 meter. De dikke bomen over de rivier werden met springstof opgeblazen. Het water in de krekken begon te zakken en wij moesten opschieten. In het lage water konden wij de anjoemara's met een puntige stok zo uit het water spietsen. Wij aten drie keer per dag vis, door de indianen smakelijk bereid met pepers, die zij in het bos vonden. De indianen mochten niet eerder aan de maaltijd beginnen, alvorens de commandant eerst een hap had genomen. Iedere morgen om een uur of zes werd er voorzichtig aan mijn hangmat getrokken:

"Basja (opperhoofd)", werd er gefluisterd en er werd mij een dampende vismaaltijd voorgehouden. Na een hap van mij konden zij gaan eten.

Tijdens een inspectietocht van mij en Oehlers langs enkele clearings, schoot Oehlers een waterboa van zes meter dood. De indiaan, die wij bij ons hadden, was doodsbenauwd en trok zich terug op het uiterste puntje van de korjaal. De boa was te zwaar om met drie man aan boord te krijgen. Oehlers had het bovenste gedeelte uit het water getild en over een laaghangende tak gehangen. De volgende dag zouden wij met een paar mannen meer terugkomen om deze kostbare slang mee te nemen, doch de volgende dag was van de boa alleen het geraamte nog over, geheel kaalgevreten door de piranha's, de vleesetende vissen die een bek met vlijmscherpe tanden hebben.

Vanuit ons basisbivak aan de Waramapan werd de expeditie opgedeeld in twee patrouilles. Een patrouille onder leiding van Thomas moest via de Koelé Koelé uiteindelijk te voet de Mitaraka bereiken. De tweede patrouille moest onder mijn leiding via de Waramapan en via het indianenpad het drielandenpunt bereiken.

Na ruim vier uur varen gaf de indiaan het teken te stoppen en uit te stappen, wij waren bij het indianenpad. Hoe je ook om je heen keek, ik zag geen pad, alleen maar oerwoud. Het indianenpad werd door de indianen gebruikt om van en naar het Braziliaanse gebied te komen. Wij hingen de bepakking om en volgden de indianen het oerwoud in. Het pad was zeer glad door de regen, maar ook zeer steil. Wij moesten ons aan de struiken omhoog trekken. Wij hadden ongeveer vier weken in boten gezeten, dus onze beenspieren waren niet optimaal. Ik ben zelden zo moe geweest. Het was vaak vijf stappen omhoog en weer drie omlaag. Na ongeveer een half uur te hebben geklommen hoorden wij rechts van ons geruis van een waterval. Ik ging met een paar indianen en een sergeant op erkenning en kwam bij een snelstromende rivier, die eindigde in een waterval

met een verval van 100 meter. Deze rivier en waterval stonden niet op de kaart, dus brachten wij deze nieuwe ontdekking direct in kaart. Aan de oever van deze stroom ontdekten wij de restanten van vuurtjes. De indianen werden bang en nerveus, want deze vuren waren aangestoken door zwervende indianen, de zgn. nomaden indianen, die zich niet lieten zien, maar wel door de bossen trokken. De indianen waren bang voor deze onzichtbare indianen groepen.

Gezien het late tijdstip werd besloten voor het bereiken van het drielandenpunt bivak te maken. Enkele mannen zonder bepakking gingen verder om het drielandenpunt voor duisternis te vinden en de clearing te kappen en te merken. Die avond kregen wij boven op de berg en geweldige onweersbui. Het stormde, bliksemde en de bomen zwaaiden angstwekkend heen en weer. Ik gaf order om niet in de hangmatten te kruipen voor het geval er een boom om zou waaien en men snel uit de voeten moest kunnen. De mannen moesten wel hun kleren uittrekken deze in de hangmatten stoppen, zodat zij in ieder geval droge kleren hielden. Je waande je in het paradijs, met al die blote kerels, alleen Eva ontbrak. Inmiddels was de patrouille naar het Drielandenpunt weer terug en had hun taak uitgevoerd. De volgende dag keerde mijn patrouille via het indianenpad weer terug naar de boten in de Waramapan. De route naar beneden was door de onweersbui de vorige avond zeer zwaar en glibberig, wij gleden soms meters naar beneden. Bij de rivier aangekomen werden wij door de motoristen opgewacht, die warme koffie voor ons hadden gezet. Een bak warme koffie met een grote scheut cognac, was ons loon voor deze zware tocht. Patrouille Thomas had het moeilijk vanwege de slechte bevaarbaarheid van de Koelé Koelé. Thomas besloot om verder te voet te gaan en een lijn te kappen in zuidelijke richting. Het terrein naar de Mitaraka was zeer geaccidenteerd. Na een lange vermoeiende beklimming werd uiteindelijk de Mitaraka bereikt, de laatste klim van 200 meter over

een kale rotsachtige helling van 60°. Vanuit het basisbivak hield ik per radio ANGR99 verbinding met Thomas. Op een gegeven moment meldde Thomas dat hij een koelaman had, die hevige pijn in de buik had.

Ik bepaalde dat de koelaman direct per korjaal moest worden afgevoerd naar het basisbivak. Dokter Lammers zou hem tegemoet varen en hem overnemen. Lammers kwam met de koeleman terug in het basisbivak. Na onderzoek stelde Lammers zijn diagnose, de man had een beklemde breuk en zei dat een dergelijke beklemde breuk de zon niet mocht zien opkomen, wat wil zeggen dat de patiënt binnen 24 uur moest worden geopereerd, anders zou de beklemde darm afsterven en de man zou overlijden. Daar zaten wij dan, de dichtstbijzijnde vliegstrip Oelemari was twee dagen varen. Oehlers en Bouterse stelden voor met een korjaal met de beste motoristen en koelamannen de man nu af te voeren en 's nachts door te varen zodat zij de volgende ochtend om 07.00 uur op de vliegstrip zouden kunnen zijn. Ik keek ongeloofig, hoe kun je 's nachts stroomafwaarts veilig door de vele soela's komen. Zij verzekerden mij, dat het hen zou lukken, zij gingen zelf mee. Om 12.00 uur vertrok de korjaal met de patiënt en dokter Lammers, Oehlers, Bouterse enkele motoristen en koele mannen vanuit het basisbivak. Ik seinde naar de stad, dat de volgende ochtend om 07.00 uur een vliegtuig moest gereed staan op de vliegstrip Oelemar.

De volgende ochtend om 12.00 uur kreeg ik bericht uit de stad, dat de patiënt veilig was overgebracht naar het hospitaal, dat hij inmiddels was geopereerd en buiten levensgevaar was. Wij kregen de gelukwensen. Laat die middag kwam de patrouille terug. Het was allemaal voortreffelijk gegaan. Zij hadden 's nachts een keer gerust vertelde Lammers, het was een ongelooflijke ervaring, hoe deze natuurmensen tussen de rotsen door de soela's namen. Zij moesten een soort radar hebben om in het donker te kunnen zien. Zonder deze mensen en Oehlers en Bouterse waren wij Europeanen in deze

woeste natuur nergens.

Thomas meldde mij uit zijn bivak aan de Koelé Koelé dat zijn opdracht was uitgevoerd en hij op het punt stond naar het basisbivak terug te varen. Tevens meldde hij

mij, dat hij een fijt aan een vinger had, ontzettend veel pijn leed en ter verlichting de hele nacht de vinger in het water had gehouden. Zo snel mogelijk terug bepaalde ik. In het basisbivak teruggekeerd, zag ik meteen dat het niet goed was met Thomas. Hij was bleek en zag er vermoeid uit. De dokter bekeek zijn vinger. Een fijt en een fikse ontsteking, de vinger was blauw gezwollen en er liep al een rode streep naar zijn oksel. De dokter wilde dat Thomas onmiddellijk zou terugkeren naar de stad. Thomas weigerde pertinent deze raad op te volgen, hij bleef bij de expeditie en laat de dokter de vinger maar opensnijden. Nadat wij Thomas ongeveer een halve liter whisky hadden laten drinken, als een zachte verdoving, hadden wij hem op de grond gelegd, een man hield zijn bovenarmen vast en ik zat op zijn benen. Lammers kon zijn gang gaan. Thomas brulde het hele bos bij elkaar en verloor het bewustzijn. De volgende dag was de vinger geslonken en had weer een normale kleur, de rode streep was verdwenen en Thomas had geen pijn meer. Eén van de medische hoogstandjes van dokter Lammers, zonder hem waren meer ongelukken gebeurd. Wij kregen in ons basisbivak nog

bezoek van de kolonel, een paar officieren en de directeur van het Centraal Bureau Landkartering, die via de vliegstrip Oelemari en een dag varen ons bivak aan de Waramapan bereikten. Ik had de kolonel enkele clearings laten zien en hem een heerlijke maaltijd apenvlees en zelfgevangen ansjoemara's voorgezet. Ik vertelde hem pas na de maaltijd wat voor een vlees hij had gegeten. Hij keek mij aan, slikte en paar keer en zei dat hij toch lekker had gegeten. Toen alle patrouilles weer waren verzameld in het bivak, sprak de kolonel voor de aangetreden expeditie zijn waardering uit en overhandigde Anapaike als waardering een nieuwe hangmat van de TRIS. Het opperhoofd was zeer vereerd met dit gebaar.

Er moesten nog een paar barometrische metingen worden verricht door onze stagiaire van de Landbouw Hogeschool, waardoor de hoogteliggingen werden verkregen. Het water in de rivieren zakte en het werd tijd de terugtocht aan te vangen. Het ons zo vertrouwd geworden basisbivak aan de Waramapan gingen wij verlaten. Wij hadden hard maar met veel voldoening gewerkt.

Waren wij enkele dagen later uit het Waramapan gebied vertrokken, dan zou de rivier Litani op vele plaatsen onbevaarbaar zijn geweest, zo snel zakte het water. In de Gransoela stootte een korjaal lek tegen een rots en zonk. Met man en macht konden wij de korjaal nog aan de kant trekken. Een van de motoristen liep hierbij een lange diepe snee op aan zijn rechter voet. Toen wij aankwamen in het dorp der Wayana's, werd de wond van de motorist door dokter Lammers gehecht. De volgende dag stond de gehele expeditie in het Wayana dorp aangetreden voor een buitengewone vlaggenparade. In aanwezigheid van de gehele Wayana bevol-

king werd de vlag gehesen door een soldaat en een Wayana indiaan. Na mijn grote waardering te hebben uitgesproken voor al het werk, dat zij voor ons hadden verricht namen wij afscheid van Anapaike en zijn indianen en zetten onze reis voort. In Benzdorp maakten wij nog een uitstapje naar de Lawa goudvelden. Een Australische goudwerker legde ons uit hoe uit de aardlagen het goud werd gewonnen. Hij vertelde ons, dat hij op vele plaatsen in de wereld goud had gewonnen, maar nog nooit zoveel goud in de grond had aangetroffen als hier. Echter had hij onvoldoende machines om het goud maximaal te winnen en geen transportmogelijkheden. De machines waren met een vliegtuig ingevlogen: waarvoor in het oerwoud een strip was gekapt om het vliegtuig te laten landen. Doch er was geen ruimte om het vliegtuig weer te laten opstijgen, dus het vliegtuig stond er nog steeds, inmiddels overwoekerd door het oerwoud. Het werd ons duidelijk, dat de exploitatie van deze goudvelden voor de gouddelvers lonend was, maar dat het geen "goudmijn" was. Het was niet eenvoudig 'nuggets', goudklompjes, mee te krijgen, want de mooie klompjes werden verzameld voor het bezoek van Koningin Juliana, zodat zij een keuze kon maken uit de mooiste nuggets.

Op maandag 23 augustus bereikte de expeditie Albina. Met de zes korjalen op linie voeren wij uit de richting St. Laurent op Albina aan, een prachtig gezicht. Helaas liepen de korjalen vast op een zandbank 30 meter uit de kust, wadend door het water, slepend met de boten gingen wij aan land en kon ik een natte en bemodderde expeditie afmelden bij de kolonel die ons verwelkomde. Weliswaar geen groots, echter wel een reëel einde van deze voor iedereen zo waardevolle expeditie.

OP BEZOEK BIJ ...

FRED SINT

Bij de mutaties, achterin Mars, staan een aantal verzamelaars. Omdat ik uit die hoek niet al te veel bijdragen voor Mars krijg heb ik besloten daar wat aan te doen. Ik kreeg wat reacties uit die groep, o.a. een overzicht/beschrijving van hoofddeksels van jagers door de heer Sint. Dus ik besloot deze rubriek aan hem te wijden. Dat heb ik geweten. Delft - Groningen is drie uur rijden!

Groningen was 41 jaar geleden de geboorteplaats van Fred Sint. En hij woont er nog steeds. In zijn kamer heeft hij zich omringd door topstukken uit zijn collectie: Prachtige gala-uniformen van burgerambtenaren, de mooiste militaire ceremoniële hoofddeksels (piek-helmen, kolbak etc.), gouden admiraals-epauletten, boeken en de voortdurende aanvoer van verse koffie maken dat ik me daar helemaal thuis voel.

Als jongetje van een jaar of dertien begon zijn interesse in het verzamelen van militaria. Waar die hobby vandaan komt is nog steeds een raadsel. Er waren in zijn familie/kennissenkring geen voorbeelden. Na een aantal jaren geallieerde en Duitse militaria te hebben verzameld had hij er genoeg van en verkocht zijn collectie. Maar stil zitten kon hij niet en na twee jaar toerde hij in zijn autootje het land door op zoek naar KNIL-hoofddeksels en -uniformen van vóór de oorlog.

Ook volgde hij in die tijd een opleiding/stage bij een antiquair in Groningen. Daar heeft hij heel veel geleerd over onderhoud en reparatie van antieke zaken.

In de jaren '91 – '92 werd zijn toch al niet te beste gezondheidstoestand zodanig dat hij moest verhuizen naar een aangepaste woning (diagnose was MS en Fred zat definitief in een rolstoel). En weer moest zijn verzameling worden verkocht.

In 1994 zette zijn vriendin hem er toe aan opnieuw te gaan verzamelen. Zijn grote liefde werd de marine (bravo!), brevetten/mouwonderscheidingstekens. Maar ook hoofddeksels en civiele ceremoniële uniformen.

Ook noemt Fred nog zijn werk bij het Stoottroepenmuseum in Assen en voor dierenwelzijn maar daar ben ik niet dieper op ingegaan.

We hadden het over de manier waarop verzamelaars hun hobby in Mars presenteren. Een pure verzamelaar is geïnteresseerd in de details van uiterlijkheden. Informatie vergaren vóór het verzamelen is belangrijk, zo doceert Fred. De geschiedenis die erachter ligt zal de verzamelaar in het algemeen een zorg zijn. In deze aflevering van Mars plaats ik hierachter het stuk over Hoofddeksels van Jagers zoals ik het van de heer Sint heb gekregen omdat ik de bespreking van het boek "175 jaar Grenadiers en Jagers" weer daarachter plaats en zo de historie-component heb gevuld. We komen tot een oplossing. Een heel overzicht van bijv. cavalerie-hoofddeksels, dat Fred heeft klaar liggen, kan met (kleuren)foto's op de MARS-Internetsite geplaatst worden. Voor het blad kan dan iets specifiek (bijv. kolbak) eruit worden gepakt en bewerkt tot een leesbaar stukje, begeleid door historische achtergrond van het onderdeel in die tijd. Suggesties en bijdragen van ander Mars-leden/verzamelaars zijn altijd welkom bij de redactie!

DE HOOFDDEKSELS VAN DE JAGERS-1829-1948

1829-Sjako model 1829

Algemene beschrijving

Sjako naar boven breed uitlopend, met groene pompoen en met een koperen jagershoorn voorzien van bataljons nummer op de voorkant. In de volksmond ook wel "haringtonnetje" genoemd. Voorzien van schommel en vangsnieren met spiegel. Lis en knoop van geel metaal, en een oranje kokarde hieronder bevestigd. Geschubd gelede kinband, in rust achter de lis vastgehaakt.

Manschappen

Alle lederen onderdelen van zwart leer. Alle metalen onderdelen van geel koper. Kokarde van oranje geverfd leer, en de schommel en vangsnieren van wit katoen. De groene pompoen voorzien van een rechtopstaande kwast. Rechtstreeks in de bol gestoken.

Officieren

Alle lederen onderdelen van zwart verlakt leder. Alle metalen onderdelen van verguld metaal. De kokarde van oranje geplooid zijde. De schommel en vangsnieren van goud. De groene pompoen voorzien van een rechtopstaande kwast. De kwast voorzien van een vergulde tulp.

1842-Sjako model 1842 van hoogmodel

Hier zijn mij helaas geen verdere beschrijvingen van bekend.

1854-Sjako model 1854 van aanzienlijk lager model.

Algemene beschrijving

Sjako hoog van voren zestien en van achteren een en twintig duimen, met zwart verlakt lederen bodem en dito klep. De laatste van binnen groen geverfd. Van achteren een zwart lederen band in het midden vier duimen breed. En schuin aflopend, zodanig dat die ter weerszijden, op twee en een halve duim voorbij de hoeken van de klep eindigde. Voorts een zwart lederen verlakte keelband van vijf strepen aan de binnenkant der sjako bevestigd. Met zwarte gesp. De lis van geplet metaal, lang acht, en breed drie duimen. In het midden voorzien van ene klein gebombeerde gladde knoop.

Manschappen

Bekleding van zwart laken! Aan de voorzijde bevond zich een oranje geverfde kokarde van leer met een lis en knoop van geel metaal. Hierboven was een tamelijke grote metalen pompoen van voren gebombeerde, van achteren plat van wederom geel metaal bevestigd. Op de voorkant werd deze sjako voorzien van een geelkoperen jagershoorn, de witte wollen of katoenen vangsnieren en spiegel die wij ook al zien op de Sjako van 1829 bleven gehandhaafd. We zien echter wel op de zelfde wijze als voor de officieren bevestigd een witte schommel rondom de sjako verschijnen.

Officieren

Bekleding van donkergroen laken. De kokarde van oranje geplooid zijde, de pompoen van voren gebombeerde, van achteren plat. De pompoen van gouden bouillons voor de hoofdofficieren, en voor de overige officieren van gouden torsaden. Verder om de bovenrand een schuin geblokt goudgalon met ingetrokken puntjes van 3,5 cm breed en aan de

voorzijde, boven de klep van zwart leder een koord van gouden bouillons, (schommel) welke aan de rechter bovenkant van de sjako bevestigd word doormiddel van een goudkleurig kneveltje. Verder aan beide zijden en van achteren een drietal rechtopstaande gouden biezen. De metalen onderdelen waren van verguld metaal. Voorts boven de klep een gouden koord van bouillons eindigde aan beide zijden ter hoogte van de rechtopstaande biezen.

De gouden vangsnieren bevestigd aan het kneveltje waar ook de schommel aan was bevestigd. De vangsnieren voorzien van gouden spiegel en voorzien van drie kwasten van torsaden voor de officieren, en van bouillons voor de hoofdofficieren.

En ja... Dit zinde de meeste militairen blijkens niet, want van ene zwerige versiering was geen sprake. Vandaar dat een en ander aangevuld werd met allerlei buitenmodel attributen. Het was dan ook noodzakelijk om bij Koninklijk besluit weer te wijzigen en er enig beleid in aan te brengen

1856-Sjako model 1854 echter met de volgende aanvullingen:

In groot tenue

Voor de manschappen evenals de onderofficieren een vlam van groen kemelsgaren niet lager hangende dan de klep van de sjako

Voor de officieren een donkergroene paardenharen hangende vlam. De peer van deze vlam met goud omvlochten.

Voor de hoofdofficieren een zwarte aigrette met vergulde tulp en ring.

Voor de muzikanten der jagers een witte vlam van kemelsgaren met vangsnieren van wit en rood koord gemengd.

Voor de kapelmeester der jagers een witte vlam van paardenhaar en vangsnieren rood met goud gemengd. Zoals deze ook voor de adjudant onderofficieren waren voorgeschreven.

Ook zien we dat het platgeslagen geel metalen lisje voorzien wordt van een buitenmodel reliëf, en dat de bekleding voor manschappen en onderofficieren geleidelijk verandert van zwart naar groen.

1865-Sjako model 1865 van geheel nieuwe opzet.

Algemene beschrijving

Sjako hoog van voren 12 en van achteren achttien duimen, met zwart verlakt lederen bodem en dito klep. De laatste van binnen groen geverfd. Van achteren en verder rond omlopend een zwart lederen band. De lis van reliëf metaal, lang acht, en breed drie duimen. In het midden voorzien van ene klein gebombeerde gladde knoop. Voorzien aan de linkerkant van een geel metalen leeuwenkop, en aan de rechterkant twee geel metalen leeuwenkoppen.

Aan de voorkant een sjakoplaat van geel metaal in de vorm van een halve rijzende zon, voorzien van een witmetalen jagershoorn. Voorst een kinketting voorzien van geelmetalen geschakelde ringen. Schommel en vangsnieren met spiegel. Voorzien van bol en pompoen.

Manschappen

Bekleding van zwart laken! Lis van geelmetaal met geribbelde decoratie en een knoop van gebombardeerd geel metaal. De kokarde van oranje geverfd leer en voor onderofficieren voorzien van een gedrukt plooi motief. Op de voorkant van de sjako een geelmetalen plaat in de vorm van een ondergaande stralende zon, en op deze een witte jagershoorn gemonteerd.

Op de linker bovenkant en op de rechterzijkant respectievelijk een en twee geelmetalen

leeuwenkoppen voorzien van haken. Schommel en vangsnieren van wit katoen of koord-saai. Voor de **muzikanten** waren schommel en vangsnier van wit katoen met groen doorweven.

Een kinketting van gladde geelmetalen schakels gemonteerd op een lederen band. Op de lis een pompoen van groene wol met een groene geschoren rechtopstaande wollen kwast. Voor de jagerskapel de pompoen voorzien van een vergulde tulp met een korte kwast van groene hanenveren.

Officieren

Bekleding van donkergroen laken. Klep en verder leder van zwart gelakt lederwerk. Lis en knoop als voor manschappen echter van vuurverguld metaal. De kokarde van oranje geplooidde zijde. Op de voorkant van de sjako een vuurvergulde plaat in de vorm van een ondergaande stralende zon, en op deze een witte jagershoorn gemonteerd.

De sjako leeuwen als voor manschappen echter vuurverguld en fijner uitgevoerd. De kinketting van vergulde geribbelde schakels en gemonteerd op een band van fluweel. De schommel van goud. Op de lis bevond zich een ronde bol van vuurverguld metaal (In buitenmodel echter vaak van torsaden of bouillons gemaakt) waarin een vergulde tulp werd gestoken. In die tulp bevonden zich groene afhangende hanenveren voor de officieren, en voor de hoofdofficieren een groene aigrette vervaardigd van reigerveren.

De vangsnieren van de adjudant-onderofficieren der Jagers waren vermengd met gele zijde. Over de vangsnieren of ook wel genoemd de fourageres het volgende; In 1865 werd een definitief einde gesteld aan de rangepauletten. Hiervoor in de plaats kwamen dan ook de voornoemde fourageres, en bij de Jagers natuurlijk voorzien van een gouden spiegel. Tevens werd nu niet meer het voorgaande model gebezigd, met de drie kwasten van respectievelijk torsaden en bouillons, maar werd het nieuwe rangstelsel ook hierop zichtbaar.

2de luitenant twee kwasten van gouden torsaden

1ste luitenant drie kwasten van gouden torsaden.

Kapitein twee kwasten van gouden bouillons

Majoor drie kwasten van gouden bouillons

Luitenant kolonel (overste) vier kwasten, de onderste twee van zilveren bouillons de bovenste van gouden bouillons.

Kolonel vier kwasten van gouden bouillons.

Deze laatste sjako heeft het bij de Jagers nog heel lang volgehouden, bij de officieren nog tot net voor de tweede wereldoorlog. Er was eenvoudig niets anders voor in de plaats gekomen. Wel is de sjako na de introductie van de kepie alleen nog maar gedragen in ceremonieel tenue.

DE KEPIE: Van politiepet tot fraai hoofddeksel.

1865-Experimenten om te komen tot een meer praktisch hoofddeksel

Daar de sjako met overtrek voor het dagelijks en marsch tenue was afgeschaft, zocht men een alternatief. Deze vond men al vrij snel in een petje dat ook algemeen werd gedragen door de verschillende gemeentelijke en landelijke politiediensten. De zgn. "veldwachters" of politie pet. Dit was eigenlijk de voorloper van de latere kepie en een koninklijk besluit waarin een en ander ingevoerd en beschreven werd ben ik helaas niet tegenkomen. Dus ik tast voor wat de precieze omschrijving en invoering data een beetje in het duister. Ik meen echter dat deze pet die ook wel veldpet werd genoemd tijdens of direct na 1865 werd ingevoerd. Uit de geringe informatie die ik heb kunnen vinden het volgende:

Manschappen en onderofficieren

Pet van laag model ongeveer 8cm hoog. Bekleding van zwart laken. Op de boven kant een dunne gele bies, op de onderkant een galon van gele stof. Ronde kokarde met knoop en lis van geel koord (ik heb geen aanwijzing kunnen vinden dat de latere metalen kokarde toen al is gevoerd). Storm riem van verlakt lederen met geel metalen gesp. Vallende lederen klep.

Officieren

Idem echter met een kokarde en lis van torsaden of bouillons. Het galon boven de klep van goud. Bekleding van groen laken.

Hoofdofficieren

Idem echter de bovenste bies van gouddraad

NOOT! Ik heb in het kader van dit opstel vele foto's en vele politiepetten in het echt bekeken. Maar het lijkt mij toe dat er onbedoeld toch wel veel variaties in de kokarde en vooral de bebiezing is te vinden. Ook lijkt het mij dat vele verzamelaars van de Civiele politie petten een militair iets proberen te maken. En dat is begrijpelijk, maar komt de helderheid van een en ander niet ten goede.

1897-Invoering van een kepie van geheel nieuw model.

Manschappen

Bekleding van zwart laken. Storm riem van verlakt lederen met geel metalen gesp. Aan de zijkant bevestigd doormiddel van een geel metalen gladde knoop. Ovale kokarde van geel metaal en dito gladde knoop en lis. Aan de onderkant een koord van gele stof eindigende in een klaverblad. Vallende vierkante klep van zwart leder. In groot tenue een groene kwast achter de kokarde gestoken.

Onderofficieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gele koordsaai evenals het koord boven de klep van gele koordsaai.

Officieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gouden torsaden en het koord boven de klep van gouddraad. De knopen verguld, de klep en stormriem van verlakt zwart leder. Bekleding van groen laken. In groot tenue een vergulde tulp met een groene afhangende hanenveren achter de kokarde gestoken.

1916-Invoering van de definitieve en laatste uitvoering van de kepie

Algemene beschrijving:

Van grijs laken, ovaal ronde bodem, hoog 9,5 cm achter 12,5cm. Vallende klep met grijs laken overtrokken. Stormband van blank leder met bronzen gesp en schuifpassant, aan elke zijde een kleine bronzen uniform knoop. Op 1 en 4 cm afstand van de onderkant een bies of koord breed ca 2mm

voor de jagers van gele kleur, de bol gebiesd met grijs laken. Aan de voorzijde een oranje kokarde bevestigd met een hol stiftknoopje. Tussen de biezen het bronzen indelingsdistintief zijnde een jagershoorn.

Manschappen:

Als boven echter de kokarde van geel metaal

Onderofficieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gele koordsaai.

Officieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gouden koordsaai.

1923-Kepie model 1923

In principe de zelfde kepie als van het voorgaande model, echter werden de maten aangepast. Namelijk hoog 11cm en van achteren 14cm.

We zien ongeveer vanaf het begin van de jaren dertig de bekende buitenmodel kepie's verschijnen. Zo werd de bekleding van de officieren weer groen, en de geelmetalen ornamenten voor deze categorie wederom van verguld metaal gemaakt. De knopen werden van een leeuwje voorzien, en de klep van zwart verlakt leder gemaakt.

Een meer duidelijker aanduiding der rangen werd ook geleidelijk aan geïntroduceerd:

Voor adjudant onderofficieren een gouden bies langs de onderrand net boven de klep
Voor officieren twee gouden biezen

Voor hoofdofficieren drie gouden biezen, de laatste rond de bol van de kepie.

Een en ander heeft zich tot 1940 kunnen voortzetten, toen was het definitief gedaan met de kepie.

1912-De grijsgroene Sjako

Algemene beschrijving:

De romp overtrokken met zwart laken hoog aan de voorzijde 10,5 cm en van achteren 13,5 cm. Zwart verlakt voor en achterklep en bodem. De kleppen vallend en geboorde stormband van verlakt leder, frontversiering van geel metaal. De frontversiering voor de jagers een jagershoorn gevat in een krans van eikenbladen en oranje loof de takken onderaan samengebonden aan een lint. Grote kokarde half boven de sjako uitstekend.

Manschappen

Als boven echter de kokarde van geel metaal

Onderofficieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gele koordsaai.

Officieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gouden koordsaai. Bekleding van groen laken.

Het is schijnbaar de bedoeling geweest om net als met de voorgaande sjako het geval is geweest weer de vangsoeren te bevestigen. Er bevindt zich namelijk aan de linker kant van de sjako der jagers een kneveltje om een en ander te bevestigen. Zover is het echter niet gekomen. De sjako werd in 1916 afgeschaft.

1912-De platte pet

Algemene beschrijving:

Van grijs laken van fijne wol, ovaal ronden bodem ongeveer vier centimeter buiten de opstaande rand. Hoogte van de pet ca 9cm, hoogte van de rand circa 5,5 cm. Vallende klep met omboorde rand en stormband van verlakt leder. Om de rand een band van jagers groen laken van ongeveer 4cm. Onder en boven zwart gebiesd. De bol gebiesd in jagersgroen

Manschappen

Als boven echter een metalen jagers hoorn op de pet bevestigd.

Onderofficieren

Als boven echter met een ovale kokarde van geel koordzijde

Officieren

Als boven echter met een ovale kokarde van gouden zijde met dito zijden lauwertak. Deze platte pet werd in 1916 afgeschaft om vervangen te worden door de kepie.

1912-De veldmuts model 1912

Algemene beschrijving:

Van grijs laken. De bol met langwerpige gebogen vouw, naar boven omgeslagen rand van dezelfde soort stof als de muts. De bovenkant van de rand gebieds in groen. De muts voorzien van een metalen jagershoorn.

Manschappen

Als boven voorzien van geel metalen Jagershoorn

Onderofficieren

Als boven echter geen metalen Jagershoorn

Officieren

Van fijn grijslaken voorzien van een gouden bies om de bol van de veldmuts.

Geen embleem.

1923-De veldmuts model 1923

Algemene beschrijving:

Van grijs laken. De bol met langwerpige vouw, naar boven omgeslagen voor en achterkant rand van dezelfde soort stof als de muts. De voorrand eindigend tussen de achterkant van de bol. De bovenkant van de rand gebieds in groen.

Manschappen

Als boven voorzien van oranje metalen Jagershoorn

Onderofficieren

Als boven echter geen metalen Jagershoorn

Officieren

Van fijn grijslaken voorzien van een gouden bies om de bol van de veldmuts.

Geen embleem.

Beide modellen veldmutsen zijn nog in de meidagen van 1940 gedragen.

1948-De komst van nieuw ceremonieel

De oorlog was voorbij, en ook het militaire ceremonieel deed zich weer gelden. De onvolprezen Hr. Smits, referendaris verbonden aan het ministerie van defensie, werd gevraagd het nieuwe ceremoniële tenue van de jagers te ontwerpen. Over de hoofddeksels het volgende:

Baret model 1948:

Baret van slap model met brede rand van donkergroen laken. Voorzien van een vergulde gesp met jagershoorn, gemonteerd op een vierkante achtergrond van groen met een gele bies. De kwast van groen staand gemsenhaar gevat in een oranje netje.

Voor officieren de gesp van verguld metaal.

Voor u gelezen door Theo Postma:

GARDE ZONDER GRENZEN **175 jaar Grenadiers en Jagers 1829-2004** **Paul Hartman en Arthur ten Cate**

Sdu-uitgevers, 224 pgn's, rijk geïllustreerd (zw-w/kleur), gebonden met stofomslag, ISBN 90 12 10091 7, prijs € 32,50

Grenadiers, grote sterke mannen die granaten ver konden werpen. Hun grootte geaccentueerd door de berenmuts. Jagers, klein en beweeglijk, optredend als verkenners in kleine groepjes. Geen salvo's vurend als de gewone infanterie, maar optredend als scherpshutter met betere buks. Onopvallend gekleed in het groen. Tegenwoordig is er geen onderscheid meer tussen beide groepen. Ingedeeld bij de Luchtmobiele Brigade gaan ze gekleed in camouflage pak en rode baret. Die laatste wordt zeer regelmatig geruild tegen een Blauwe Helm. Alleen bij koninklijke begrafenissen en andere ceremoniële aangelegenheden splitst het regiment zich in Grenadiers en Jagers. Tiendaagse Veldtocht, Eerste Wereldoorlog, Slag om de Residentie, Indië, La Courtine, Big Ferro, Bosnië, Cyprus, Kosovo, Macedonië, Afghanistan en straks Irak. Een rijtje namen aan de hand waarvan 175 jaar (wereld)geschiedenis passeert met een rol voor Grenadiers en Jagers. Door prettige opmaak (relatief smalle kolom tekst met brede marge) en vele (kleuren-)illustraties ziet het boek er mooi uit maar ook de tekst heeft me van begin tot eind geboeid, hoewel ik niet specifiek geïnteresseerd ben in Grenadiers en Jagers.

Voor u gelezen door Theo Postma:

DE GROTE OORLOG **Kroniek 1914-1918 – delen 4 en 5** **Redactie: Andriessen, Ros, Pierik**

Uitgegeven door Aspekt, Soesterberg
ISBN 90-5911-189-3 en 90-5911-199-0 prijs € 24,95 per stuk

In het vorige Mars-nummer heb ik deze twee delen al genoemd, maar nu heb ik ze tijdens mijn vakantie ook nog gelezen. Het is ondoenlijk alle auteurs en hun bijdrage apart te behandelen. Maar voor één maak ik een uitzondering. Bas de Groot, lid van onze vereniging heeft ook dit jaar weer een verrassende bijdrage geleverd over een, in ieder geval bij mij, onbekend onderwerp: Het Duits Oost-Azië Eskader 1914. Dat er dit jaar weer twee delen zijn uitgekomen betekent dat de reeks nog jaren voort kan. De grote diversiteit van onderwerpen (o.a.: Italië-Caporetto 1917, Dardanellen, de Armeense genocide) zorgen ervoor dat de essay's blijven boeien voor eenieder met een ruime interesse in militaire geschiedenis en uiteraard voor de steeds groter wordende groep Nederlandse WO I-belangstellenden.

BOEKENBON

**Lezers van Mars et Historia krijgen van uitgeverij Aspekt
een korting van € 5,- per stuk tegen inlevering van deze bon bij de boekhandel
Dit aanbod is geldig van 1 september t/m 31 oktober
Nummer bon: 501.169.42 voor kroniek nr 4
Nummer bon: 501.169.59 voor kroniek nr 5**

MILITARIADE

Tentoonstellingen en activiteiten (in 2004, tenzij anders vermeld. I.v.m. openingstijden zijn de telefoonnummers vermeld):

Marinemuseum, Hoofdgracht 3, 1781 AA Den Helder, Tel: 0223-657534

www.marinemuseum.nl

Van...tot : 24 april 2004 tot 3 oktober 2004

Inhoud : *Reitsma's passie: een keuze uit de maritieme schilderijencollectie van Gerard Reitsma*

Van...tot : 24 april 2004 tot 3 oktober 2004

Inhoud : *Blik op olieverf: de Koninklijke Marine in 60 olieverfschilderijen*

Van...tot : 12 juni 2004 tot 5 september 2004

In het kader van de '400 jaar VOC'herdenking organiseert het Marinemuseum de semi-permanente kindertentoonstelling 'De voorspelling van de Vogelstruys'. Over een VOC-schip, een officier, zijn geliefde en... een struisvogel.

Mariniersmuseum, Wijnhaven 7-13, 3011 WH Rotterdam, Tel: 010-412 96 00

www.mariniersmuseum.nl

Algemeen: Maritiem Digitaal (www.maritiemdigitaal.nl) is een gezamenlijke database van de belangrijke maritieme musea in Nederland, waarin gegevens kunnen worden opgezocht over voorwerpen en literatuur die zich in deze musea bevinden. Niet alle musea hebben hun collectie volledig beschreven waardoor het kan zijn dat u toch niet kunt vinden wat u zoekt. U kunt dan altijd contact opnemen met de betreffende musea.

Legermuseum, Korte Geer, 2611 CA Delft,

Tel: 015-2150500 www.legermuseum.nl

Van... : 5 juli t/m 26 september

Inhoud : **Moving**

Beeldende kunst van Isabel Ferrand en Malachi Farrell

Van... : 11 september 2004

Inhoud : **Monumentendag**

Thema 'Vestingwerken'. In de museumbibliotheek liggen oude boeken over vestingbouw ter inzage. Rondleidingen over vestingbouw; van de Romeinse castella tot de vesting Holland. Voor kinderen: stormbaan en workshop vestingbouw. Er vaart een boot tussen het Kruithuis en het Legermuseum.

Van...tot : 16 oktober tot en met 24 oktober 2004

Inhoud : **Nadagen van het Romeinse Rijk**

Iedere dag activiteiten in het teken van de Romeinen. Dinsdag en donderdag de hele dag workshops. Op maandag, woensdag en vrijdag rondleidingen en demonstraties van Romeinen, voorleeshoeken en toneelstukjes.

Iedere dag filmprogramma.

Van...tot : 24 oktober 2004

Inhoud : **Wetenschapsdag**

Thema: Gebruik je hersens! De apparatuur van de verbindingdienst van de landmacht wordt uitgelegd. Via verschillende soorten helmen is te zien hoe de hersens zo effectief mogelijk beschermd worden. Hou je hersens voor de gek met camouflage-schmink.

Van...tot : **Zondagmiddagen:** Elke zondagmiddag op 7, 14, 21 en 28 november

Inhoud : *Iedere zondagmiddag activiteiten binnen het thema WO I.*

Militaire Luchtvaart Museum, Kamp van Zeist 2-4, 3769 DL Soesterberg, Tel: 0346-35 38 15

www.militaireluchtvaartmuseum.nl

Van...tot : Tot en met oktober 2004

Inhoud : **Expositie Koninklijke Luchtmacht 1953 – 2003**

'Van collectieve verdediging tot mondiaal maatwerk' <zie persbericht>

In het kader van jubileumjaar 2003 werd in de Vreeburghal een speciale expositie ingericht over de Koninklijke Luchtmacht in de periode 1953 – 2003. Deze tijdelijke tentoonstelling maakt deel uit van de vaste presentatie over de geschiedenis en ontwikkeling van de Koninklijke Luchtmacht vanaf 1950

Van...tot : 28 mei 2004 tot 11 oktober 2004

Inhoud : **Expositie: 'Condensstrepen en rookpluimen'**

Iedereen kent het verschijnsel dat vliegtuigen bij helder weer strepen achterlaten in de lucht, die na het passeren van de toestellen nog langdurig zichtbaar blijven. Tijdens luchtshows wordt de aandacht getrokken door kunstmatige rook die de vliegbeweging bij spannende demonstraties een extra dimensie geeft. Beide verschijnselen vormen de ingrediënten voor een boeiende en kleurrijke expositie.

Van...tot : 4 en 5 september 2004

Inhoud : **Open Werkplaatsdagen**

Bezoek de werkplaatsen van het Militaire Luchtvaart Museum, waar u kennis kunt nemen van de voortgang in de restauratieprojecten van het museum (o.a. de Lockheed L-12A) en van de vorderingen bij de bouw van een Fokker C-X en een Koolhoven FK-51.

Airborne Museum 'Hartenstein', Utrechtseweg 232, 6862 AZ Oosterbeek,

Tel: 026-3337710 www.airbornemuseum.com

Van...tot : 21 mei 2004 tot en met 7 november 2004

Inhoud : **Kind van de bevrijding:**

Kinderportretten van de Arnhemse fotograaf De Booy

Dit jaar is het 60 jaar geleden dat de Slag om Arnhem plaatsvond. Reden voor het Historisch Museum Arnhem om een overzicht te geven van de kinderportretten die de Arnhemse fotograaf Pieter Johannes de Booy maakte in de eerste drie jaar na de bevrijding. Kenmerkend voor de foto's is - en dat is nieuw in die tijd - dat de kinderen in hun dagelijkse leefomgeving gefotografeerd zijn en niet in een fotostudio op een stoel of kussentje met een geësceneerde achtergrond.

Van...tot : 4 september 2004.

Inhoud : **58e Airborne wandeltocht, Oosterbeek**

Zie voor nadere informatie: www.airbornewandeltocht.nl

Van...tot : Zaterdag 11 september 2004

Inhoud : **Battlefield tour Market Garden 4**

De luchtlandingen en gevechten in september 1944 bij Oosterbeek en Arnhem. Deze battlefield tour gaat vooraf aan de 60e herdenking van de Slag om Arnhem. In een uitgebreid programma wordt, onder leiding van gidsen, 's morgens in het museum een overzicht gegeven van de gevechten in Arnhem en Oosterbeek en 's middags een bustocht gemaakt over het gevechtsterrein vanaf Wolfheze tot Arnhem.

Van...tot : 14 september 2004 tot en met 19 september 2004

Inhoud : 60e herdenking van de slag om Arnhem

Re-enactment rond het Airborne museum ingericht door The Normandy Arnhem Society uit Groot-Brittannië

Van...tot : 7 oktober 2004 tot en met 10 oktober 2004

Inhoud : **Battlefield tour naar de Ardennen**

Museum Bronbeek, Velperweg 147, 6824 MM Arnhem, Tel:026- 333 77 10

www.bronbeek.nl

Van...tot : Augustus en november 2004

Inhoud : **Herdenkingen**

- *Herdenking Birma-Siam-Spoorweg - 21 augustus*
- *Herdenking Jongenskampen - 23 augustus 2004*
- *Herdenking Ex geïnterneerden en Nabestaanden Vrouwenkampen Midden Java '42-'45 - 25 augustus 2004*
- *Herdenking Strafkamp Dampit - 25 september 2004*
- *Herdenking Indiëgangers Arnhem*

* Op zondag 12 september worden de Herenkamer, de Rode Salon en de Blauwe Salon van de villa op het Landgoed Bronbeek voor publieke bezichtiging opengesteld van 12.00 uur tot 16.00 uur Aanleiding is de Open Monumentendag. De toegang is gratis en vrijwilligers zijn aanwezig om toelichting te geven. Bij regen zal de openstelling van de Salons geen doorgang vinden i.v.m. de kwetsbaarheid van het interieur. Honden zijn niet toegestaan.

* Op zaterdag 20 november 2004 organiseert Museum Bronbeek in Arnhem voor de 11e maal een Krissendag. Iedereen kan tussen 11.30 uur en 16.30 uur naar het museum komen om één of meer Indonesische blanke wapens voor te leggen voor bespreking. Krissen, pedangs, mandau's, rentjongs, klewangs, maar ook Japanse wapens zijn welkom. Kenners informeren de bezoekers over authenticiteit, ouderdom en herkomst van de meegebrachte wapens. Op de Krissendag kunnen geen wapens worden verhandeld of getaxeerd. Wie een kris of een ander wapen wil laten bespreken dient vooraf te reserveren: tel 026- 37635555. Deelnameprijs incl. museumentree is € 4,60

Documentatiegroep '40-'45, Den Haag, Tel: 0182-309644

webmaster@documentatiegroep40-45.nl

De evenementen van de Documentatiegroep in 2004 zijn :

Van...tot : 11 september 2004

Inhoud : **Militaria- en Documentatiebeurs in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen**

Van...tot : 6 november 2004

Inhoud : **Militaria- en Documentatiebeurs in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen**

Van...tot : 18 december 2004

Inhoud : **Militaria- en Documentatiebeurs in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen**

Wijzigingen voorbehouden. Als u zich bij de ingang met het lidmaatschapskaartje M&H meldt als lid van onze vereniging betaalt u het entreegeld, zoals dat geldt voor de leden van de Documentatiegroep '40-'45, t.w. € 1,40. Ook is het voor onze leden mogelijk, uiterlijk de zaterdag vóór de beursdag, schriftelijk tafelruimte te reserveren (maximaal 3 strekkende meter à € 3,50 per strekkende m.) bij de heer J. Fioole, Eiland 163, 4143 EW Leerdam. Overige informatie 0345-613077.

Infanteriemuseum, Otterloseweg 5; 6732 BR Harskamp, Tel: 0318-454492

Geschiedenis van de regimenten Chasse, Menno van Coehoorn, Johan Willem Friso, Oranje Gelderland and Wielrijders.

Van...tot : maart 2004 tot september 2004

Inhoud : **De infanterie van Babylon tot Bagdad**

Een tentoonstelling van Anton Verhey die in een 40-tal schilderijen de "Infanterist" laat zien vanaf de Oudheid tot aan de Golfoorlog in 1991

Herdenkingsenveloppe Airborne Museum

De jaarlijkse herdenkingsenveloppe, de zevende in de serie 'Monumenten van de Slag om Arnhem' toont het monument voor de 101e US Airbornedivisie op de Drielse Rijndijk bij Heteren. De enveloppe is te koop in het Airborne Museum voor € 3 of door overmaken van € 4 op giro 4184300 t.n.v. Airborne Museum, Oosterbeek o.v.v. 'Enveloppe 2002'. Enveloppen van voorgaande jaren zijn nog in beperkte mate te koop in het museum.

Themadag Artillerie

Samen met de International Military Music Society, afdeling Nederland-België, heeft Mars et Historia op zaterdag 22 mei een Themadag Artillerie op de Legerplaats bij Oldebroek georganiseerd. Naast een interessante lezing door brigadegeneraal b.d. dr. B. Bouman over zijn ervaringen als jong artillerist, een bezoek aan het Artilleriemuseum en het optreden van het Reunie Orkest Artillerie was het uitzicht vanaf "De Knobbel" de reis naar Oldenbroek meer dan waard.

International Military Music Society (IMMS), Hoevelaken, 033-253 48 90,

www.cenimms.org

Op de website <http://home.plex.nl/~imms> kunt u een compleet overzicht vinden van de activiteiten van IMMS.

Cursussen en lezingen van het Nationaal Archief

Foto's van militairen, die vóór 1941 dienden

Het Rijksarchief beheert een aantal interessante archieven over militairen. Helaas echter beschikt het niet over foto's van militairen. Daarom wil het Rijksarchief te Haarlem graag foto's van beroepsmilitairen of dienstplichtigen, die vóór 1941 dienden, scannen en de bijbehorende gegevens van de gefotografeerde militair ontvangen. U kunt daarvoor een afspraak maken met Mevrouw A. Meddens, 023-5172709 of de foto e-mailen naar :

ameddens@noordhollandsarchief.org

Videobanden

Zoals bekend, bezit het Instituut voor Militaire Geschiedenis KL (IMG-KL), een rijke verzameling aan films. Dit beeldmateriaal is in de loop der jaren gedeeltelijk overgezet op videobanden, Van deze laatste is inmiddels een aantal als koopvideo beschikbaar. Titels en onderwerpen zijn opgenomen in een catalogus, die is aan te vragen bij de audiovisueel documentalist van het IMG, mevrouw P. Gaetano. Zij is tijdens kantooruren telefonisch te bereiken onder nummer 070-316 53 89. In de catalogus, die kosteloos wordt toegezonden, staan uiteraard ook de bestelwijze en de prijzen vermeld.

Open Monumentendag

De Open Monumentendag is in het jaar 2004 gewijd aan de monumenten van verdediging onder de titel 'Merck toch hoe sterck'. In het weekeinde van 11 en 12 september 2004 kunt u overal in het land vestigingssteden, linies, stellingen, forten, kazernes, kastelen en andere historische verdedigingswerken bekijken. Ook overblijfselen van de Tweede Wereldoorlog zoals bunkers of kazematten zijn te zien. Aanleiding voor het thema is de herdenking van het 300e sterfjaar van Menno van Coehoorn. Verdere informatie over de Open Monumentendag kunt u vinden op: www.openmonumentendag.nl

Wereldoorlog in de West

In het Verzetmuseum te Amsterdam is tot en met 28 november 2004 een indringende tentoonstelling over een bijzonder onderwerp te zien.

Suriname en de Antillen waren weliswaar niet bezet, maar raakten al gauw bij de oorlog betrokken. Beide gebieden waren van cruciaal belang voor de geallieerde oorlogsvoering: vooral de olie uit de Antillen en de bauxiet uit Suriname.

Hoe hebben de Antillen en Suriname de oorlog ervaren ?

De tentoonstelling vertelt dit verhaal aan de hand van citaten over de belevenissen van de bewoners, militairen en andere ooggetuigen. Ook is er aandacht voor de Surinamers en Antillianen die tijdens de oorlog in Nederland verbleven en van wie velen deel namen aan het verzet. Nadere informatie kunt u vinden op : www.verzetmuseum.org

Schouwenburgfonds

De Stichting Schouwenburg Fonds heeft ten doel:

“het bevorderen van wetenschappelijke studies en de totstandkoming van wetenschappelijke publicaties op het gebied van de Nederlandse militaire geschiedenis”.

Zij tracht haar doel te verwezenlijken door onder meer de driejaarlijkse uitreiking van een prijs voor een wetenschappelijke militair-historische studie of publicatie en door de instandhouding van een bijzondere leerstoel voor militaire geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

Op 27 mei heeft het fonds de prijs uitgereikt aan dr O. van Nimwegen voor zijn boek,

“DE REPUBLIEK DER VERENIGDE NEDERLANDEN
ALS GROTE MOGENDHEID”,

Buitenlandse politiek en oorlogvoering in de eerste helft van de achttiende eeuw en in het bijzonder tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748).

Dankzij de uitgever, lid van Mars et Historia, kunnen de Mars-leden in het bezit komen van het boek voor een **speciale ledenprijs van € 19,50** (normaal € 32,50) incl. porto, door dit bedrag over te maken op giro 36 97 482 t.n.v. De Bataafsche Leeuw onder vermelding van "Republiek/ lid M&H". Het boek wordt dan binnen enkele dagen opgestuurd. Zolang de voorraad strekt!

[De interessante voordracht van de auteur en de boekbespreking houdt u van de redactie tegoed.]

Uitgifte gelegenheidsenvelop FDC Reünies nr. 23L, 23R en 23B

In de serie gelegenheidsenveloppen uitgegeven door FDC-Reünies, zullen op 19 augustus 2004 de enveloppen FDC 23L, 23R en 23B worden uitgegeven. De enveloppen en de insluiter zullen gewijd zijn aan "Hr. Ms. Karel Doorman". De enveloppen worden gefrankeerd met het velletje "KNMI". FDC 23L met de linker zegel van het velletje. FDC 23R met de rechter zegel van het velletje. FDC 23B met het hele velletje.

Bestellingen: Door storting van € 3,50 voor FDC 23L of 23R en € 3,89 voor FDC 23B. Bij bestelling vermelden FDC 23L en/of 23R en/of 23B.

Bestelt u alle drie de enveloppen dan kosten deze € 10,19 inclusief verzendkosten. S.v.p. bij bestelling vermelden nummer "23-serie".

Het verschuldigde bedrag overmaken op Postbanknr. 2677677 ten name van "FDC Reünies" te Schagen (bij "mededelingen" uw postadres vermelden).

Meer informatie bij W. Viergever, Nes 42, 1741 NJ Schagen. Tel. 0224-213101.

Boekaankondiging

De heer Kleingeld heeft in eigen beheer een boekje uitgegeven, DE DOOD VAN OVERSTE MUSSERT .

Het voorwoord is door ons lid E.P. Brongers geschreven.

Het is te bestellen bij de auteur voor € 9,26 incl verzendkosten.

Hans Kleingeld, majoor b.d.

't Laar 7

6081 CW Haelen

hanskleingeld@hetnet.nl

Speld Mars et Historia

Bij de redacteur zijn nog steeds zilveren verenigings-buttons te koop voor € 15,-.

Oproep

Nieuws voor 'Militariade', zoals gegevens over tentoonstellingen, s.v.p. vóór 15-09-2004 schriftelijk sturen naar de redactiemedewerker: drs. P.I.M. Evers, Kamperfoeliehof 6, 3852 GE Ermelo. Bij voorbaat dank!

“DAN LIEVER DE LUCHT IN”

Een bekende kreet die men bij de Koninklijke Marine met zekere trots toeschrijft aan van Speijk. Moed en zelfopoffering behoren immers van oudsher tot de militaire deugden. De vraag is of een dergelijk voorval ooit, in de geschiedenis, alleen bij de Marine is voorgekomen. Nee dus.

Bij het K.N.I.L. konden ze er ook wat van. Er zijn twee gevallen in de koloniale militaire

geschiedenis van bekend waar ongeveer hetzelfde gebeurde.

Eerste verhaal:

Sedert 1821 heerste er onrust en anarchie op de Westkust van Sumatra, de Padangse Bovenlanden oftewel de Menangkabou, zoals het gebied ook wel wordt genoemd.

Een groep rechtzinnige moslims die tijdens hun bedevaart naar Mekka kennis gemaakt hadden met de opvattingen van de Wahabieten wilden de mohammedaanse wetgeving, de sjaria, invoeren. De bevolking die weliswaar reeds lang het moslimgeloof aanhing, maar ook hun eigen traditionele gebruiken handhaafde, was daar niet van gediend en verzette zich hevig tegen het fanatisme waarmee de Padries¹⁾ te werk gingen.

Het K.N.I.L. moest de orde herstellen en dat betekende een serie expedities onderbroken door perioden van rust en onderhandelingen.

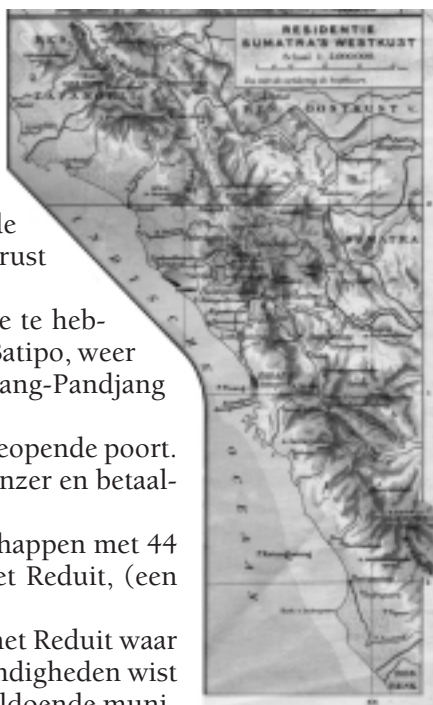
Omstreeks 1841 dacht men het gebied onder controle te hebben totdat het verzet in het, tot dan toe rustig, gebied Batipo, weer opklaaide en de Benteng Goegoe Malintang, bij Padang-Pandjang werd overvallen.

Geheel onverwachts, er stond één schildwacht bij de geopende poort. De bezetting sterk 2 officieren, tweede luitenant JB Banzer en betaalmeeester eerste luitenant C. Keppel,

10 Europese en 35 inlandse onderofficieren en manschappen met 44 vrouwen en kinderen trok zich vechtend terug op het Reduit, (een versterkt kruitmagazijn).

De aanvallers begonnen een complete belegering van het Reduit waar de kleine troep zich drie dagen onder moeilijke omstandigheden wist staande te houden. In het munitie magazijn lag wel voldoende munitie maar er was geen voedsel en onderdak en bovenal geen water.

Een regenbui op de tweede dag bracht enig soelaas maar had tot gevolg dat een belangrijk deel van de vuursteengeweren onbruikbaar werd. Men verdedigde zich verder met geïmproviseerde lonthandgranaten en die hadden een verwoestend effect op de dichte drommen aanvallers. De vijand beschikte over vuurwapens en zelf een kanon en zag kans van hoger

gelegen opstellingen stenen in het reduit te slingeren wat verscheidene gewonden veroorzaakte.

De voedselsituatie werd zo nijpend dat men ten slotte de hond van de betaalmester opat. De inlandse militairen zagen het niet meer zitten. In de nacht verdween een inlandse sergeant met vier man. De overigen drongen aan op het doen van een uitbraak in de nacht. Zij waren wel bereid zich dood te vechten maar niet dood te hongeren.

De commandant was nog steeds niet bereid zijn post te verlaten maar trof wel voorbereidingen voor een uitbraak.

Met drie gewonden die niet vervoerbaar waren, sergeant-majoor geweermaker J.G. Schelling, europees fuselier F. Marten en inlands fuselier Sosmito, maakte hij de afspraak dat zij na de uitbraak zodra de vijand het reduit binnendrong de lont in het kruit zouden steken. Dezelfde avond bleek weer een inlands sergeant nu met 8 man verdwenen te zijn. Nu besloot de commandant een uitbraak poging te doen. Er werd nog extra munitie uitgedeeld en men verliet in de nacht van 27-28 februari zo stil mogelijk het reduit. *(blijkbaar was de omsingeling door de vijand niet compleet)*

De groep bestond bij vertrek uit: de commandant, de betaalmester, 8 europese en 19 inlandse onderofficieren en manschappen, waarvan een deel lichtgewond, alsmede een onbekend aantal vrouwen en kinderen.

Zodra men buiten de opstelling was gekomen spatte de groep uiteen en verdween voorgoed in het duister. De luitenant bleef over met één officier, 2 sergeanten, 1 korporaal en 1 kanonnier.

Nadat men een uur door de stuiken was voortgekropen kon de betaalmester, die kort tevoren ziek was geweest, niet verder en moest, op zijn uitdrukkelijk verzoek, worden achtergelaten.

Korte tijd later hoorde men in de verte een geweldige ontploffing en men wist nu dat de moedige sergeant-majoor zijn opdracht had uitgevoerd.

Na twee dagen en nachten sjouwen door bergachtig terrein, steeds de vijand ontwijkend, afgemat en uitgehongerd, kreeg de groep contact met de eigen troepen.

De luitenant kon zijn verslag gaan maken.

In dat verslag zwaait hij lof toe aan zijn mannen zonder uitzondering. Ook diegenen die de post verlieten.

Zij hadden, zo schrijft hij, steeds dapper gevochten alleen gebrek aan voedsel en uitputting heeft hen gedwongen hun positie en mij te verlaten.

¹⁾ Padre = Padre = portugees: vader of godsdienstleraar.

Tweede verhaal:

Zuid Celebes (Sulawesi)

In dit gebied lagen verschillend kleine vorstendommen die al met de Oost-Indische Compagnie en na 1815 met het Nederlandse Gouvernement en ook met elkaar overhoop lagen. Met als gevolg dat het K.N.I.L tot 1906 in totaal acht expedities heeft uitgevoerd in dit gebiedsdeel. In 1824 vertrok een expeditie van 600 man onder commando van luitenant-kolonel Ridder de Stuers naar het vorstendom Tanette om daar orde op zaken te stellen. Met

steun van de marine voerde hij een landing uit en na het verzet bij de debarcatie doorbroken te hebben rukte men op naar de hoofdplaats. Tijdens de opmars bereikte hem het bericht dat de bevolking hun vorst Laparoea had verjaagd en zijn zuster Daeng Tanisanga tot vorstin had uitgeroepen en zich wilde overgeven. De overste liet de troep buiten de plaats halt houden en begaf zich met 2 officieren en 4 huzaren naar het verblijf van de vorstin, die de overste niet alleen de overgave van de plaats, maar ook zichzelf aanbood.

Wat u zegt lezer, de tijden zijn veranderd.

Dat was volgens kenners een bijzonder mooie vrouw, maar de overste accepteerde alleen de overgave van de plaats. *Ijzeren Hein!*

De expeditie was ten einde, er werden een aantal posten bezet en het gros van de troepen vertrok. Een maand later barste opnieuw het verzet los en werden de zwak bezette posten, elk 1 officier en 25 inlandse militairen, aangevalen.

Post Labakang onder commando van tweede luitenant A. Gilliam hield vier uur stand waarbij de gehele bezetting sneuvelde.

Post Pangkadjene onder commando van tweede luitenant W. Grunewalte was na twee uur vechten terug gedrongen tot bij het kruitmagazijntje waar hij met zijn pistool in het kruit schoot en vriend en vijand de lucht ingingen.

Gilliam kwam uit Zeeland, geboren in 1796 te St. Maartensdijk, en tekende in 1820 voor het zoals men toen zei het Oost-Indisch leger.

Maar Grunewalte, Groenewalt of Grinwold, zoals hij ook in staat van dienst genoemd werd, was een typisch voorbeeld van een officier zoals er veel in het O.I.L. dienden. Hij was geboren in Triëst in 1792, diende 6 jaar in het Franse leger, 3 jaar in het Oostenrijkse leger en tekende in 1815 voor O.I.L.

Terug naar Van Speijk

De toenmalige adelborst Van Speijk diende op één van Zijne Majesteits oorlogsbodems die betrokken waren bij expedities van de koloniale troepen op Zuid Celebes. Het is zeer waarschijnlijk dat hij van deze gebeurtenissen op de hoogte was.

Literatuur:

- Gedenkboek van het K.N.I.L. Uitgave Madjoe 1961
- Kamboes, Klewangs, Klapperbomen. Pierre Heijboer. 1977
- De vestiging en uitbreiding van Nederlanders ter Westkust van Sumatra. Jhr H.J.J.L. Ridder de Stuers. Generaal Majoor bd. Uitgave 1849.
- Het Nederlands Oost-Indisch Leger ter Westkust van Sumatra 1819-184
- H.M.Lange. Luitenant Kolonel bd. Uitgave 1854.
- Sumatra's Westkust van 1841-1849.
- E.B. Kielstra. Majoor der Genie.
- Onze strijd in Zuid-West-Selebes tot 1838 en de daaruit te putten lessen.
- G. Nijpels, Kapitein van den Generalen Staf bij het O.I. leger. Uitgave 1902

Voor u gelezen door *Andries Westendorp*

DE NADAGEN VAN TEMPO DOELOE **Verweesde kiekjes uit Nederlands-Indië**

door **C.A. Heshusius**

Uitg. De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 2004, 288 p., ill.

ISBN 90 6707 464 0, prijs: € 42,50

Op 26 juni j.l. heeft onze oud-voorzitter Carel Heshusius in het 'Indisch Huis', Javastraat 1b te 's-Gravenhage zijn nieuwste boek 'De nadagen van Tempo Doeloe' gepresenteerd. Hoewel hij op het gebied van publicaties over Indië en het KNIL ruimschoots zijn sporen verdiend heeft, kan het nu voorliggende boek wel als zijn magnum opus beschouwd worden.

Aan de hand van talloze verweesde kiekjes (dat zijn foto's uit familiealbums waarvan de herkomst niet bekend is vanwege de Japanse bezetting en de politieke onlusten daarna) worden we door de auteur meegenomen langs 50 jaar Nederlands-Indische samenleving (van de troonsbestijging van Prinses Wilhelmina in 1890 tot aan het uitbreken van de oorlog in de Pacific in december 1941). Alle aspecten komen daarbij aan de orde, van Europese woonhuizen tot sociëteiten, van onderwijs tot medische zorg, van krijgsmacht tot inheemse vorsten, van onderneming tot technische vooruitgang en alles wat daar tussenin ligt.

Hoewel het militaire aspect maar een deel van deze samenleving vormt, valt bij het doorbladeren op hoe ruim de krijgsmacht in het boek vertegenwoordigd is. Zo ontmoeten we in een groot deel van de ruim 30 hoofdstukken militairen, geportretteerd met hun gezinsleden, inheemse gediensgenen of vervoermiddel.

Door de charmante wijze waarop de auteur ons veel interessante bijzonderheden aanreikt in zijn fotobijschriften, is het een boek geworden dat de aanschaf alleszins waard is.

Dr. F. Snapper

BELGIË EN NEDERLAND TIJDENS HET UITBREKEN VAN DE EERSTE WERELDOORLOG 90 JAAR GELEDEN

Na de erkenning van België als soevereine staat in 1839 was in Nederland in 1840 Koning Willem I door Willem II opgevolgd. Omstreeks die tijd ontstond, ook in Neder-

land verzet tegen de autoritaire macht die de koningen toen nog bezaten. Willem II had, naast zijn vele goede eigenschappen, een zekere onevenwichtigheid. Uiteraard was

hij bezorgd toen in februari 1848 in Frankrijk opnieuw een revolutie uitbrak. Ook de ministers. Minister van Zuylen sprak over België "als onze voormuur".⁽¹⁾

Willem II gaf toen de gedachte aan een hereniging met België op en als goed militair concentreerde hij het Nederlandse leger in Noord-Brabant zodat het Belgische leger, in geval van een Franse aanval op België zich zonodig op de Noord-Brabantse stellingen zou kunnen terugtrekken. Op 8 maart stelde koning Willem II de Belgische koning Leopold hiervan op de hoogte, die zich zeer erkentelijk voor dit aanbod toonde.⁽²⁾

Maar Willem II deed meer. Op 13 maart liet hij de voorzitter van de Tweede Kamer bij zich komen om hem mee te delen dat hij onder de huidige omstandigheden tot ruimere concessies bereid was en samen met de kamer die haar populariteit diende te behouden een fundamentele grondwetswijziging tot stand wilde brengen. Dit is ook gebeurd. Maar geplaagd door zijn onevenwichtigheid, werden de ministers, die in het verleden reeds op liberale hervormingen hadden aangedrongen als zondebokken de woestijn ingestuurd.⁽³⁾ Uit ethisch, politiek en juridisch oogpunt bezien mogen aan Willem II fouten kleven, maar het resultaat was dat Nederland een voor die tijd zeer moderne grondwet kreeg. De burgers kregen een grotere mate van vrijheid.⁽⁴⁾ Algemeen werd er aanvaard dat Nederland een kleine handelsnatie was. Dat bracht op het gebied van de buitenlandse politiek onthouding en neutraliteit met zich mee. Een legalistische en moralistische benadering van de buitenlandse politiek werd daardoor bevorderd. Een politiek van onthouding en neutraliteit van een kleine staat als Nederland moest op den duur haast onvermijdelijk leiden tot een moreel superioriteitsgevoel, tot een moralistisch neerzien op de grove machtspolitiek van de grote mogendheden, die zo'n bedreiging vormden voor de kleine staten.⁽⁵⁾

Wat de landsverdediging betrof, ging de regering ervan uit dat als het neutrale Nederland door een oorlogvoerende mo-

gendheid zou worden aangevallen de tegenpartij Nederland snel te hulp zou komen. Bovendien was er sedert 1815 geen grote oorlog geweest. Omstreeks 1850 werd de oorlog als een anachronisme beschouwd, de soldaat als vertegenwoordiger van een uitstervend ras. Het leger diende toen nog maar om de politie te helpen, indien deze onregeligheden niet de baas kon worden.⁽⁶⁾ Ook kon een belangrijk deel van Nederland door inundaties worden beschermd. Een kleine krijgsmacht was dus voldoende voor Nederland. Maar soms breken oorlogen onverwacht uit, zoals in 1854 de Krimoorlog waar Frankrijk, Groot-Brittannië en Turkije tegenover Rusland stonden.

Nu er weer oorlogsgevaar dreigde koos België in 1859 "... voor het systeem van Geconcentreerde verdediging, gebaseerd op een sterk "reduit nationale" met de stelling Antwerpen als zwaartepunt.⁽⁷⁾ Maar in Nederland liet in dat zelfde jaar luitenant-generaal. Ch. baron Nepveu, chef van de Generale Staf, weten dat met de Nederlandse landsverdediging "...niets, niets praktisch mede kan worden aangevangen, een papieren weerstelsel, een dada voor schoonsprekers en hunne jaarlijksche redevoeringen."⁽⁸⁾

In 1860 vocht Oostenrijk tegen Frankrijk en Sardinië dat daarna tot het koninkrijk Italië uitgroeide. En in 1861 kwam in Nederland een nieuwe legerwet tot stand. Jaarlijks kwamen 11.000 man onder de wapenen, die vijf jaar dienstplichtig bleven, waarvan een jaar voor eerste oefening.

De regering ging er hierbij vanuit dat het leger zou worden gesteund door een voor haar taak berekende schutterij, maar daar kwam niets van terecht. Het deel van de schutterij dat oefende, oefende 22 uur per jaar. Door de steeds verdere ontwikkeling van de technologie werden wapens geproduceerd met een voor die tijd massale uitwerking. De Nederlandse luitenant-kolonel A.C.A. Schönstadt schreef in 1866 over de afgrijselijke uitwerkingen van het zundnagelgeweer dat weliswaar, na iedere schot

moest worden herladen, maar wel 10 tot 13 schoten per minuut kon afvuren.⁽⁹⁾ Hiermee hadden trouwens in dat jaar de Pruisen, die dat wapen bezaten, de Oostenrijkers verslaan, die dat wapen nog niet hadden.

De overwinning van Pruisen op Oostenrijk had de politieke situatie in Europa grondig veranderd. In 1815 was de Duitse bond opgericht bestaande uit de Duitse staten en Oostenrijk. Die landen hadden hun soevereine rechten behouden, zodat besluiten met algemeen stemmen moesten worden genomen, zodat die bond op het gebied van buitenlandse politiek bijna nooit succes had. Tijdens de Pruisisch-Oostenrijkse oorlog hadden de meeste van die landen Oostenrijk gesteund en na zijn overwinningen annexeerde Pruisen een aantal van die landen en richtte met de overige de Noordduitse Bond op. Nu was er bij de afscheiding van België bepaald dat het Franssprekende deel van het groothertogdom Luxemburg tot België zou behoren. Het was een van de weinige successen van de Duitse Bond dat het voor het aan België afgestane deel van Luxemburg als compensatie, het Nederlandse Limburg kreeg. Dat Limburg werd toen, als hertogdom zowel een Nederlandse provincie als lid van en Duitse Bond.

De Belgisch-Nederlandsche betrekkingen waren, na 1848 correct gebleven, ondanks dat vele Belgen betreurden dat Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg Nederlands waren gebleven.

Het Belgische leger was na zijn nederlaag in 1831 door koning Leopold gereorganiseerd. Hij was van oordeel dat de Belgische grondwet hem weinig macht gaf, maar hij had een sterke greep op het leger gekregen. Toen na de februarirevolutie in 1848 de nieuwe Franse regering een legioen vormde dat België zou binnen vallen en daar met andere Fransgezinde Belgen voor aansluiting bij Frankrijk zou zorgen, bleek het Koninklijk Belgisch leger voor zijn taak berekend. Toen dat legioen, sterk 2000 man, op 29 maart 1848 België binnenviel, werd het door een Belgisch detachement van 200 man infante-

rie met twee stukken geschut op de vlucht gedreven. Het legioen verloor 20 doden en 35 gewonden. De Belgen hadden een dode en vijf gewonden.

De Franse regering heeft toen dat Legioen maar ontbonden. In België vonden sociaal voelende katholieken dat het leger teveel geld kostte.⁽¹⁰⁾

Ondanks correcte betrekkingen tussen België en Nederland sedert 1848 bestonden er geschillen die voortvloeiden uit het verdrag van 1839.

“Die geschilpunten ... betroffen vooral de kwestie van het Maaswater (België onttrok op grote schaal water aan de Maas) de Scheldevaart en de “tussenwateren” (de Nederlandse binnenwateren die de verbinding vormden tussen Antwerpen en de Rijn).”⁽¹¹⁾

Het was die kwestie die bijna een oorlog tussen beide landen deed ontstaan. In de jaren zestig van de 19de eeuw wilde Nederland Vlissingen op het internationale spoorweginet aansluiten maar daarvoor moest de Kreekrak tussen Zuid-Beveland en Noord-Brabant worden afgedamd, een van de belangrijkste tussenwateren. Wel kwamen hiervoor in de plaats de kanalen door Zuid-Beveland en Walcheren, maar de Belgen betwijfelden of dit voldoende zou zijn. De Belgen eisten derhalve om samen met de Nederlanders de waterstaatkundige toestand te beoordelen. Maar de Nederlandse regering zag heel goed in dat de eigenlijke bedoeling van de Belgen was om de medesoevereiniteit over de Westerschelde te krijgen. Zij weigerde. Toch stond in 1866 minister Van Zuylen toe dat een technische Nederlands-Belgische commissie de Nederlandse plannen zou onderzoeken. Maar inmiddels liet zijn collega, die waterstaat in zijn portefeuille had, de afdamming van de Kreekrak aanbesteden.⁽¹²⁾ Daarom ging de Belgische diplomatie tot het offensief over en verzocht zij Londen, Parijs en Berlijn, met het oog op de bedreiging van de Westerschelde, ingenieurs aan te wijzen om de waterstaatsplannen op hun merites te beoordelen.⁽¹³⁾

Omstreeks de jaarwisseling (1866/1867) zinspeelden de Belgische koning, Leopold II, de Belgische minister-president en minister Charles Rogier "... op het gebruik van geweld... De opwindung zakte in maart 1867 omdat de Luxemburgse kwestie Brussel en Den Haag deed ontzuchten." (14)

Na de Pruisische overwinning op Oostenrijk in 1866 waren tussen Nederland en Pruisen onderhandelingen over het groot-hertogdom Luxemburg en het hertogdom Limburg gevoerd. Maar op een gegeven ogenblik dreigde Pruisen met oorlog en wendde de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, Van Zuylen, zich tot Frankrijk.

Generaal Nepveu, chef van de Generale Staf, had reeds in 1866 voor Pruisen gewaarschuwd. Hij wilde daarom dat de IJssellinie steeds voor verdediging gereed zou zijn om "...de trawanten van een onbeschoften, een antivolkenregterlijken en een monsterpolitiek voerenden staat ten allen tijde af te wijzen." (15)

De Franse diplomatie stelde toen een entente voor en afstand van Luxemburg aan Frankrijk tegen schadevergoeding. Van Zuylen wist een entente op de lange baan te schuiven, want dat zou in Nederland slecht vallen. Over Luxemburg echter werd druk onderhandeld omdat ook andere mogendheden hierbij belangen hadden. Op een conferentie in Londen stemden uiteindelijk alle landen ermee in, dat nu de Duitse Bond was opgeheven, Limburg een volledig Nederlandse provincie zou worden en Luxemburg geheel onafhankelijk. Die onafhankelijkheid werd door de aan die conferentie deelnemende landen gegarandeerd. Ook Nederland als deelnemend land moest dit garanderen en hoewel Van Zuylen wist dat dit in Nederland slecht zou vallen, tekende hij toch omdat anders de conferentie zou mislukken. (16) Inmiddels was koning Willem III zijn vader koning Willem II opgevolgd. Eigenlijk had hij helemaal geen koning wil-

len worden omdat hij de grondwet die mede door het toedoen van zijn vader tot stand was gekomen, verfoeide. Het zijn prins Frederik en een van de ministers geweest die hem, uiteindelijk tot zijn leedwezen, er toe hebben gebracht het koningschap te aanvaarden. Als hij er de kans toe zag trad hij autoritair op.

Bij terugkeer in Nederland kreeg Van Zuylen, zoals hij al had verwacht, moeilijkheden met de Tweede kamer. Willem III echter steunde hem. Tot tweemaal toe ontbond hij de kamer. Maar beide keren behaalde Van Zuylen geen meerderheid en moest aftreden. Toen had in Nederland het democratische stelsel definitief gewonnen. Reeds heb ik vermeld dat Luxemburgse kwestie ook België was betrokken, dat eveneens een klein land was. Rogier was toen Belgisch minister en in oktober 1867 opperde hij in een gesprek met de Nederlandse gezant "... het idee van een gedeeltelijk herstel van de Nederlands-Belgische eenheid van 1815. Men was in 1830 verder gegaan met de scheiding (waaraan hijzelf had meegewerkt) dan in de bedoeling had gelegen, zei Rogier. In buitenlands politiek en economisch opzicht was Willem I's koninkrijk eigenlijk een bijzonder gelukkige creatie geweest; kon men nu niet tot een gedeeltelijke restauratie overgaan met behoud van de twee nationale dynastieën en parlementen? Het was de laatste keer niet dat van Belgische kant een suggestie voor een politieke- en/of economische unie kwam. Rogier had natuurlijk gelijk toen hij de machtsversnippering van 1830 betreurde met het oog op de wereldpolitiek. Voor een gedeeltelijke terugkeer naar 1815 was het in 1867 zowel te vroeg als te laat. In 1867 vormden Rogiers woorden echter een treffende slot van een moeilijke periode uit de Nederlands-Belgische betrekkingen en het begin van stabiele relaties." (17)

Oorlog tussen Pruisen, verbonden met een aantal andere Duitse staten en Frankrijk brak uit in 1870. De Nederlandse landmacht mobiliseerde en vertoonde een zeer groot aantal tekortkomingen. Natuurlijk wilde men die herstellen.

Er waren toentertijd zo veel permanente vestingen en stellingen die bezet moesten worden dat er veel te weinig overbleef "...voor een leger te velde, en dit vormt toch het zwaard van de verdediging."⁽¹⁸⁾ Een vestingwet kwam in 1874 tot stand. In de praktijk zouden alleen de Hollandse provincies en grote delen van de provincie Utrecht door vestingwerken en inundaties van de Vesting Holland worden beschermd. De linie, die het grootste deel van het oosten van Holland beschermde, de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) had bij Utrecht een droog acces waar op forten werden gebouwd. Het zuidelijke front van de vesting Holland liep langs het Hollands Diep en het Haringvliet; het westelijk front van het Haringvliet tot Den Helder. Het deel van het oostfront dat niet door de NHW werd beschermd, liep van Naarden, waar deze linie begon, langs de Zuiderzee tot Den Helder. De overige linies en vestingen werden gesloopt.

De fortenbouw stuitte op problemen. Toen de forten in de NHW omstreeks 1885 gereed waren, "...werden artillerieprojectielen, met brisante springstoffen gevuld, ingevoerd... Tegen die projectielen waren de dekkingen in de NHW niet bestand".⁽¹⁹⁾ Toen dan ook in 1886 werd begonnen met de linie Amsterdam aan te leggen, die het nationaal reduit zou zijn, werden eerst zandhopen opgeworpen.

Vanaf 1894 werden aardwerken aangelegd en in de periode 1897 tot 1912 bomvrije gebouwen opgericht.⁽²⁰⁾

Het was de Belgische genieofficier H.A. Brialmont, onder wiens leiding in de periode 1860-1864 een ring van fortificaties om Antwerpen waren gelegd die, om de Maas af te grendelen, in 1886 en 1887 in Luik en Namen forten liet bouwen die bestand waren tegen het vuur van de toenmalige artillerie. () In 1906 verkreeg de Belgische regering de nodige fondsen van de volksvertegenwoordiging om de vesting Antwerpen uit te breiden.⁽²¹⁾

In Nederland waar in 1874 een vestingwet

was aanvaard, duurde het tientallen jaren voordat parlement en regering het eens werden over de reorganisatie van de landmacht. In 1898 werd de persoonlijke dienstplicht van kracht. Het remplaçanten stelsel, waarbij een ingelotene een ander mocht aanwijzen (voor geld, waartoe slechts laagstaande individuen zich leenden), werd afgeschaft. In België zou dit stelsel tot 1909 blijven bestaan.

In 1901 kwam een nieuwe legerwet tot stand waarbij de sterkte van de jaarlijkse lichte van dienstplichtigen op 17.000 man werd gebracht. De schutterij werd afgeschaft en vervangen door de landweer. De eerste oefeningstijd voor de dienstplichtigen werd tot 8½ maand gereduceerd. Die zouden 8 jaar ter beschikking van het leger blijven en daarna nog 7 jaar voor de landweer.⁽²²⁾ Voorts zou een deel van de onbereyden, het zogenaamde blijvende gedeelte een eerste oefening van 12 maanden krijgen om steeds over parate troepen te beschikken. Aan de andere kant behoeften zij die aan bepaalde eisen voldeden, als voorgeoefenden, slechts 4 maanden onder de wapenen te komen.⁽²³⁾ Mede als gevolg van de wet van 1901 kon in 1905 het aantal infanteriebataljons van 36 op 60 worden gebracht en het aantal batterijen veld artillerie van 21 op 24. Een batterij had toen zes stukken.⁽²⁴⁾ De infanterie was met ruim 66% uitgebreid; de artillerie met nog 15%. En dat terwijl in de meeste Europese landen de artillerie sterker werd uitgebreid dan de infanterie.

Het nieuwe Nederlandse legerstelsel was een compromis tussen het Frans-Pruisische systeem van legervorming, met een sterk beroepskader en een lange eerste oefening enerzijds en met het Zwitserse systeem van een korte eerste oefeningstijd en de vorming van een groot reservekader, anderzijds. Het had weinig met de Nederlandse volksraad rekening gehouden en er werd door de dienstplichtigen met weinig animo gediend. De geoefendheid van de troep was onvoldoende. Koningin Wilhelmina moest in 1905 schrijven: "De achteruitgang van de geoefendheid en de discipline van ons leger

heeft reeds het bewijs geleverd dat een oefeningstijd van 8½ maand te kort is”.⁽²⁵⁾

Inmiddels was de politieke situatie in Europa opnieuw gewijzigd. In 1894 hadden Frankrijk en Rusland een bondgenootschap gevormd. Daartegen bestond het bondgenootschap van de Centralen, bestaande uit Duitsland en Oostenrijk-Hongarije waarbij Italië, onder een aantal voorwaarden, zich had aangesloten. Groot-Brittannië trad in 1904 tot het Russisch-Franse bondgenootschap toe dat van toen af aan bekend stond onder de naam Entente.

De Belgen hadden er altijd op gerekend dat zowel bij een schending van de Belgische neutraliteit van Duitse zijde als van Franse zijde zij op Britse hulp konden rekenen. Maar nu was Groot-Brittannië zelf lid van een bondgenootschap geworden. Het was dus geen wonder dat in België de gedachte veld won dat een Belgisch/Nederlands militair bondgenootschap de grote mogelijkheden zouden kunnen weerhouden de Belgisch-Nederlandse neutraliteit te schenden. Het was de Belgische journalist E. Baie, die in samenwerking met de Ententepers een bondgenootschap tussen Nederland en België heeft voorgesteld.⁽²⁶⁾ Inderdaad kwam een Belgisch-Nederlandse commissie tot stand die zich met economische zaken bezig hield, maar die reeds in 1912 niet meer vergaderde. In vorige vergaderingen voorkwam de Nederlandse sectie dat over politieke en militaire zaken werd gesproken.⁽²⁷⁾

Hierop is een uitzondering. In 1907 behandelde de kapitein van de Nederlandse Generale Staf, J.C.C. Tonnet in een vergadering van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap de vraag: is ook een militair verdrag met België gewenst? Twee Belgische stafofficieren waren aanwezig. Een van hen, luitenant-kolonel B.R.M. Delforge wijst op de samenhang tussen het zuidfront van de Vesting Holland en de stelling Antwerpen. Hij wil in vredestijd geen militair verbond maar gezamenlijke bestudering. (...) Kapitein Tonnet wees dit af: "...omdat het ons steeds dreigt te stellen in het licht

eener vermeende agressie tegen het Oosten...”.⁽²⁸⁾

Reeds in 1905 had de chef van de Duitse Generale Staf, Graaf A. von Schlieffen, zijn plan gereed, om in geval van oorlog de Duitse legers door Nederland en België te laten oprukken en het Franse leger binnen zes weken te verslaan. Ook hield hij in het najaar van 1905 een stafoefening, waarbij de Duitse hoofdmacht, wanneer een oorlog uitbrak waarbij de Russen aanvielen, tegenover Frankrijk een defensieve houding zou worden aangenomen. De Fransen zouden dan tot het offensief overgaan en de Belgische neutraliteit schenden – zoals de waard is vertrouwt hij zijn gasten, waarop de Belgen de bondgenoten van de Duitsers werden, evenals de Nederlanders, die de Belgen te hulp schoten. In een stafoefening mag je van alles veronderstellen. Van de legers van die bondgenoten gaf Von Schlieffen de volgende karakteristiek. Sie sind etwas milizartig angestrichen, vanwege de korte diensttijd, maar de Belgen hebben een uitstekend officierskorps en de Nederlandse soldaat is een verdediger bij uitstek. En aangezien deze legers, in dit geval, slechts de eenvoudige tactiek van verdediging hebben toe te passen, kunnen zij, met behulp van enkele Duitse legerkorpsen de Fransen weerstaan.⁽²⁹⁾ Overigens maakte Von Schlieffen zich over de opmars door Nederland geen zorgen. In 1902 hadden de Engelsen de Boeren in Zuid-Afrika, waarmee de Nederlanders zich toen stamverwant voelden, na harde strijd, onderworpen.

Om de Boeren, die veelal een guerrilla tactiek toepasten tot onderwerping te dwingen, hebben de Britten toen de concentratiekampen uitgevonden, waar zij vrouwen en kinderen van de Boeren naar toebrachten en waar een deel van hen is gestorven. Er heerste in Nederland toen een anti-Engelse stemming.

“De minister-president (Abraham Kuiper) bemoeide zich zelf sterk met het buitenlandse beleid, had sterke sympathieën voor het

Duitse rijk...”⁽³⁰⁾ en omdat, in geval van oorlog Groot-Brittannië, Rusland en Frankrijk de vijanden van Duitsland zouden zijn, is de mening van Von Schlieffen, dat Duitsland met Nederland een verdrag kon sluiten, waarbij werd toegestaan dat Duitse troepen over Nederlands grondgebied, België zouden binnenvallen.⁽³¹⁾ verklaarbaar. Maar Von Schlieffen heeft zich vergist. Reeds in april 1905 had Koningin Wilhelmina, in een nota het volgende geschreven: Nederland moet zo lang mogelijk neutraal blijven. Mocht er een oorlog uitbreken dan moet Nederland neutraal blijven totdat een van de oorlogvoerende partijen een ultimatum stelt.

In geval een ultimatum wordt gesteld, moet men te rade gaande met de omstandigheden, het kleinste kwaad kunnen kiezen.⁽³²⁾

In datzelfde jaar kreeg kapitein M.B.A. Forbes Wels van de Nederlandse Generale Staf opdracht na te gaan in hoeverre het mogelijk zou zijn de landweer onder de wapenen te roepen voordat zou worden besloten tot algemene mobilisatie over te gaan. In zijn memorandum schrijft hij ondermeer “... Wanneer Duitschland troepenafdelingen op verschillenden punten van de grenzen samentrekt en de politieke hemel zodanig bewolkt is dat eene uitbarsting kan worden verwacht ... dan mag ... niet worden gearzeld, dan moet Nederland mobiliseren Landweer en Militie tezamen. Op dit stuk staat de aantekening: Ja. Vermoedelijk van de chef van de Generale staf.⁽³³⁾

In 1906 stelde de minister van Oorlog H.P. Staal, de afschaffing van het blijvende gedeelte voor, in de begroting die dat jaar werd ingediend. Er waren voorstanders en tegenstanders van dit voorstel. Koningin Wilhelmina behoorde tot de tegenstanders. De oorlogsbegroting werd toen door de Tweede Kamer aangenomen en door de Eerste Kamer verworpen.⁽³⁴⁾ De voorzitter van de Tweede Kamer Jhr. Mr. J. Roell, werd wegens de hierdoor ontstane kabinetscrisis op 18 februari 1907 door de koningin ontboden. Hierbij speelde een rol dat wanneer tot opheffing van het blijvende gedeelte zou worden besloten, een door de koningin in te

dienen wetsontwerp nodig was. Toen dit onderwerp ter sprake kwam zei de koningin: “Ik zou wel eens lust krijgen om te zeggen: Mijne Heren: De eer van het koningschap is groot, maar ik voel mij niet in staat die te dragen”. Waarop Roell antwoordde: Maar majesteit daar beware God ons land voor.” Acht dagen later kwam Roell opnieuw bij de koningin en opnieuw kwam de mogelijkheid dat Wilhelmina een wetsontwerp tot afschaffing van het blijvende gedeelte zou moeten indienen ter sprake. Zij vond dat zij dan goedkeurde wat zij afkeurde. Roell antwoordde toen: “...dat Hare Majesteit volkomen gelijk zou hebben om geen wet in te dienen die streed met Hoogsterzelve godsdienstig of zedelijke overtuiging Als men Hare Majesteit een wetsontwerp wilde laten indienen tot legalisering van het vrije huwelijk. Maar hier geldt het toch een waardering of het blijvende gedeelte wel of niet nodig is, een mening die door sommigen bevestigd, door anderen ontkennend beantwoord.⁽³⁵⁾

De kwestie werd opgelost in 1908 door F.H.A. Sabron, die toen als minister van Oorlog in december 1908 besloot de dienstplichtigen in een grote voorjaarsploeg en een kleinere najaarsploeg op te roepen, zodat men gedurende het heel jaar parate troepen had.

Desalniettemin was de Britse Generale Staf in 1907 dat Nederland beter kon worden verdedigd dan België. In het memorandum “Our position as regards the low countries van 8 april 1907 wordt over Nederland het volgende meegedeeld: “Granted, however, reasonable warning of hostilities so as to admit the inundation’s being formed, granted ordinary luck in the matters of early British support, the Dutch army with the characteristic obstinacy and the genius for passive resistance would safely be trusted to offer a prolonged and stubborn resistance. Het Britse memorandum oordeelt over de Belgische mogelijkheden als volgt: The Belgian army is by no means reliable as a fighting machine and close co-operation in

the field with the actual French army might perhaps be a more effectual way of ridding Belgium of her invaders, than direct support to a force, which might only too soon become demoralised and panic stricken.”⁽³⁶⁾

Om aan de verschillende gebreken van het Nederlandse leger tegemoet te komen kwam in 1912 een nieuwe wet tot stand. De voor-geoeffenden kregen nu slechts een korting van 2 maanden. De sterkte van de jaarlichting werd 23.000 man. Er kwam nu een veldleger van 72 bataljons, georganiseerd in vier divisies. Maar de sterkte aan artillerie, voor die vier divisies, bleef 144 stukken.

Een Duits legerkorps had toen twee divisies van ieder 12 infanteriebataljons; in totaal 24 bataljons. Maar dat legerkorps had 144 stukken geschut. Een Duitse infanterie eenheid werd gesteund door artillerie die drie maal zo sterk was als de Nederlandse.

Graaf von Schlieffen, die in 1906 veldmaarschalk buiten dienst was geworden, zette zijn studies, betreffende de aanval op Frankrijk, voort. Op 28 december 1912, kort voor zijn dood in januari 1913, overhandigde hij zijn nieuwe plannen aan Von Moltke. Deze bevatten twee belangrijke veranderingen.

In de eerste plaats diende de commando-voering te worden versneld door het opheffen van het legerkorps en het uitbreiden van de divisie tot een eenheid van 20 bataljons met 90 stukken geschut. De rechtstreekse steun aan de infanterie was dus verminderd maar nog ruim tweemaal zo sterk als de Nederlandse. In de tweede plaats geloofde hij toen ook niet meer in de mogelijkheid om van de Nederlandse regering toestemming te krijgen van een vrije doortocht voor Duitse troepen. Met Nederlandse gewapende tegenstand moest dus rekening worden gehouden. Het Nederlandse veldleger zou snel achter de waterlinies kunnen worden teruggeworpen. Maar die linies moesten niet worden overschreden. Van een waterballet moest de veldmaarschalk niets hebben. Twee divisies (40 bataljons infanterie en 180 stukken geschut) zouden voldoende zijn om uitbraakpogingen van de Nederlandse troepen te voorkomen.⁽³⁷⁾ De Neder-

landers konden onmogelijk genoeg artillerie tegen de Duitsers concentreren. Maar Von Moltke aanvaardde Von Schlieffens voorstellen niet. Von Moltke wilde immers dat Nederland neutraal zou blijven opdat Duitsland, ook tijdens een oorlog, de nodige toevoer zou krijgen. Ook Von Moltke wist wel dat door de wet van 1912 de geoefendheid van het Nederlandse leger toegenomen, maar het zou, buiten de Vesting Holland door het gebrek aan artillerie, slechts betrekkelijk korte tijd weerstand kunnen bieden.⁽³⁸⁾ Dat wist Von Schlieffen ook.

De regeringen van Europa waren er toen van overtuigd dat een zo sterk mogelijke bewapening oorlog zou voorkomen omdat de tegenstander dan niet zou durven aanvallen. Trouwens ook om andere redenen vond men het onwaarschijnlijk dat in Europa oorlog zou uitbreken. The nations have become linked in an interweaving of interest so powerful that the successful functioning of each party depends upon the prosperity of every one part. . . . war does not pay. In januari 1914 herhaalt de bekende schrijver, Norman Angell, in andere bewoordingen hetzelfde.⁽³⁹⁾

Wat voorts de neutraliteit van België en Nederland, in het begin van de 20ste eeuw betrof, had in 1906 tijdens de eerste Marokkaanse crisis en in 1908/9 tijdens de Bosnische crisis, toen de grote mogendheden betreffende hun invloedssferen in deze gebieden zulke geschillen hadden dat oorlog tot de mogelijkheden behoorde, de Belgische gezant in Den Haag op een militaire unie aangedrongen. De Nederlandse regering volgde toen nog de politiek, zoals vermeld in het memorandum van koningin Wilhelmina van 1905. Zij ging hier niet op in.⁽⁴⁰⁾ In 1911 tijdens de tweede Marokkaanse crisis is echter enige verandering in de houding van de Nederlandse regering merkbaar. Zij liet toen haar gezant in Brussel bij de Belgische regering informeren welke voorzorgsmaatregelen waren genomen. Maar omdat het conflict spoedig werd opgelost, leidde dit ook tot niets.⁽⁴¹⁾

Toen echter in juli 1914 Oostenrijk de oor-

log aan Servië verklaarde, welk land werd gesteund door Rusland, waarvan Frankrijk en Groot-Brittannië bondgenoten waren, dreigde een Europese oorlog, omdat Oostenrijk als bondgenoot Duitsland had. Nu was bij de meeste Europese regeringen het oorspronkelijke Von Schlieffen plan bekend. Het was in 1906 of 1907 uitgelekt.⁽⁴²⁾ Wat die regeringen toen nog niet wisten was dat generaal H.J.L. von Moltke, die in 1906 Von Schlieffen als chef van de Duitse Generale Staf was opgevolgd, in 1908 het van Schlieffenplan gewijzigd heeft, waarbij de Nederlandse onzijdigheid werd ontzien) Hij had dit gedaan omdat: "Ein feindliches Holland im Rücken könnte bei dem Vormarsch des deutschen Heeres nach Westen von verhängnisvollen Folgen sein, besonders dann, wenn England die Verletzung der belgischen Neutralität als Vorwand nehmen sollte um an den Krieg gegen uns teil zu nehmen. Bleibt Holland neutral, so sichert es uns damit den Rücken, den England wird die holländische Neutralität nicht seinerseits verletzen können, wenn es uns wegen unserer Verletzung der belgischen Neutralität den Krieg erklärt. Ferder werd es für uns von den grössten Bedeutung sein in Holland ein land zu haben, dessen Neutralität uns Ein- und Zuführern gestattet. Es muss unsere luftrohre bleiben, damit wir atmen können."⁽⁴³⁾

Maar dit wisten de Belgische en Nederlandse regeringen niet.⁽⁴⁴⁾

In juli 1914 vreesde de Nederlandse regering dan ook dat de Duitsers het Schlieffenplan van 1905 zouden uitvoeren waarbij de Belgische en Nederlandse neutraliteit niet zou worden ontzien. Dientengevolge stelde zij op 27 juli 1914 voor de regio Luik-Maastricht gezamenlijk te verdedigen. Luik was toen beschermd door, voor die tijd, moderne forten. Maastricht had dergelijke forten niet, maar bood als uitloper van de vesting Luik de verdediger veel voordelen.

Toch zouden de Nederlandse troepen bij Maastricht slechts korte tijd stand hebben kunnen houden. Wel zou bij mobilisatie van de vier Nederlandse divisies een langs

de kust, een in het oosten, een in Noord-Brabant worden opgesteld en een in reserve gehouden.⁽⁴⁵⁾ Uiteraard kon die laatste divisie en de divisie langs de kust opgesteld, in geval van Duitse neutraliteitsschending, snel naar de omgeving van Maastricht worden gedirigeerd. Maar het tekort aan artillerie zou het onmogelijk maken tegen de Duitsers lang stand te houden.

Echter voorlopig liet de Belgische regering de Nederlandse in het ongewisse.

Interessant is dat hierover geen Nederlandse bron bestaat en dat C. Smit, die dat in zijn "Nederland in de Eerste Wereldoorlog" vermeldt, hiervoor heeft moeten teruggrijpen op het boek van de Belgische chef van de Generale Staf, generaal Galet. "Le roi Albert commandant en chef devant l'invasion allemande". De Belgische generaal deelt mee dat de Belgische gezant in Den Haag, baron Fallon, op 27 juli 1914 bij de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, jonkheer Loudon, was geroepen. die hem mede namens de minister van Oorlog vroeg welke maatregelen de Belgische regering nam in verband met de ernstige omstandigheden omdat Nederland en België zich in dezelfde situatie bevonden. Immers een Duits leger zou door het Nederlandse Limburg kunnen trekken om de forten van Luik te vermijden. Op 29 juli schreef Fallon dat in de afgelopen winter er een discussie was geweest in de Nederlandse Generale Staf dat wanneer de Nederlandse troepen zich in Limburg niet langer konden handhaven deze of naar Amsterdam of naar België zouden moeten terugtrekken. In het laatste geval zou, volgens een aantal Nederlandse officieren koning Albert opperbevelhebber van deze troepen worden. Een aantal andere Nederlandse officieren waren echter van mening dat een Belg nooit Nederlandse troepen mocht commanderen. De Nederlandse minister van Oorlog, Bosboom, heeft in zijn boek, "In moeilijke tijden", niets over deze aangelegenheden vermeld.

Op 30 juli ontbood koning Albert de secretaris-generaal van het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken, baron Van der Elst

en generaal Givet om het antwoord aan Nederland op te stellen. Besloten werd om Nederland te verzoeken de Belgische Maaslinie te verlengen tot Venlo of achter de moerassen van de Peel voor zover een Peelstelling de Maaslinie kon vervangen.⁽⁴⁶⁾ Baron Van der Elst werd opgedragen dit voorstel naar Nederland te versturen, maar hij heeft dit niet gedaan.

De mogelijkheid bestaat dat Van der Elst toen nog van mening was dat door een stipite neutraliteitshandhaving België buiten de oorlog zou kunnen blijven.⁽⁴⁷⁾ Frankrijk had namelijk reeds voor 1911 vertrouwelijk de formele verklaring gegeven "dass von seiner Seite im Kriegsfall ein Durchmarsch nicht beabsichtigt sei."⁽⁴⁸⁾ De secretaris-generaal van het Belgische ministerie van Buitenlandse zaken, Baron van der Elst, probeerde toen ook een dergelijke verklaring van Duitsland te verkrijgen, maar van Duitse zijde had men bezwaar tegen de openbare behandeling van de zaak "...da Deutschland dadurch seine militärische Stellung Frankreich gegenüber Schwächen wurde."⁽⁴⁹⁾ Echter "Anfang Mai 1913 kam ... aus Berlin jene öffentliche Erklärung, um die sich zwei Jahren vorher Baron van der Elst vergeblich bemüht hatte auf eine sozialdemokratische Interpellation in der Budget-kommission des Reichstages hinsichtlich des Zusammenhanges der neuen deutschen Wehrvorlage mit der Belgischen Frage, antwortete der Staatssekretär des Auswärtigen v. Jagow am 20 April die Neutralität Belgiens sei durch internationale Verträge festgelegt und Deutschland sei entschlossen sie zu achten."⁽⁵⁰⁾ Derhalve hadden de Belgen in 1914 er vertrouwen in dat de Belgische neutraliteit door de Duitsers zou worden ontzien en de Belgische regering liet de Nederlandse voorstellen vooralsnog onbeantwoord.

De Nederlandse regering kon de Belgische regering dit voorstellen omdat sedert 1901 de Nederlandse landmacht veel sterker was geworden. In 1901 had de chef van de Nederlandse Generale Staf, luitenant-generaal A. Kool, toen tijdelijk minister van Oorlog, in een gesprek met de Britse militaire

attaché A. Repington Court gezegd: "dat Nederland niet in staat, en derhalve ook niet van plan was Limburg metterdaad te verdedigen."⁽⁵¹⁾ Door de reorganisaties van 1901 en 1912 was dit nu althans, in samenwerking met de Belgen, gedeeltelijk mogelijk.

Op 2 augustus liet Von Moltke de Nederlandse gezant, W.A.F. baron Gevers bij zich komen en vroeg hem of de Nederlandse kust bewaakt en verdedigd werd. Gevers bevestigde dit, er aan toe voegende dat Nederland al zijn grenzen zou verdedigen tegen een schending van zijn onzijdigheid. Op zijn beurt had Von Moltke toen verklaard dat Duitsland de Nederlandse neutraliteit zou eerbiedigen, hetgeen op 3 augustus door de Duitse gezant in Den Haag tegenover de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken werd herhaald.⁽⁵²⁾

Maar reeds op 2 augustus had het Duitse leger Luxemburg bezet, waarvan de onafhankelijkheid ook door Nederland was gegarandeerd.

In dit verband moet worden opgemerkt dat het afgeven van een garantie niet betekent dat het land dat de garantie heeft gegeven militair moet ingrijpen als die garantie wordt geschonden. Een en ander is te vergelijken met artikel 5 van het NAVO-verdrag waarin staat dat als één van de deelnemende landen wordt aangevallen de andere landen te hulp komen door het noemen van passende maatregelen. Toen ik in een bijeenkomst, een aantal jaren geleden aan de toenmalige staatssecretaris van Eekelen vroeg of Nederland in zulk geval kon volstaan met het zenden aan de regering van het aanvallende land van een fles jenever en een Limburgse vlaai antwoordde de staatssecretaris dat zulks voldoende was volgens de verdragsbepalingen. Hij vond het echter niet efficiënt. De Belgen, vertrouwend op de verklaring van 20 april 1913 in de Duitse Rijksdag, zullen zeer onaangenaam zijn verrast toen Duitsland op 2 augustus 1914 vrije doortocht voor zijn troepen eiste. Toen kwam de Belgische regering terug op het Nederlandse aanbod om gezamenlijk Maastricht-Luik te verdedigen. Maar nu wees de Nederlandse

regering het Belgische verzoek af, omdat Duitsland had verzekerd de Nederlandse neutraliteit te ontzien.⁽⁵³⁾

Aangezien Nederland de Belgische neutraliteit had gegarandeerd, ontbood Von Moltke, wellicht bezorgd dat Nederland de Belgen toch te hulp zou komen, op 5 augustus opnieuw de Nederlandse gezant. De Duitse generaal toonde Gevers, aan de hand van een kaart, welke grote operationele offers het Duitse leger zich had getroost om de marsroute ten zuiden van het Nederlandse Limburg te nemen. Bovendien verzekerde

hij opnieuw dat Duitsland de Nederlandse neutraliteit zou ontzien. Von Moltke zal er toen vertrouwen in hebben gehad dat de Nederlandse krijgsmacht in staat was de kust te verdedigen.⁽⁵⁴⁾

Toen de Eerste Wereldoorlog was uitgebroken bleken de Belgen de verdediging even goed te kunnen voeren als de Nederlanders. Achter de IJzerlinie, gedekt door inundaties, hielden zij vier jaar lang stand. Wat dat betreft heeft generaal Von Schlieffen in 1905 een beter inzicht gehad dan zijn Britse collega's in 1907.

Noten

1. J.C. Boogman "De revolutie van 1848 en haar nasleep", in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (15 delen, Bussum/Haarlem, 1977-1983) (AGN) XII, 333
2. Idem
3. Idem, 333-334
4. Idem, 339
5. Idem, 340
6. F.C. Spits, "Klassedienstplicht in de negentiende eeuw", in: *Driekwart historisch leven in Den Haag* (s-Gravenhage, 1975) 192
7. W. Klinkert, *Het Vaderland verdedigd* (s-Gravenhage, 1992) 128
8. J.J. de Wolf, *Mars in Cathedra 1865-1965* (s-Gravenhage, 1965) 2
9. A.C.A. Schönstadt, "Vluchtige beschouwingen over het Pruisische Zundnagelgeweer", in *Militaire Spectator* (MS) (1866) 492
10. L. Wils, "De nieuwe politiek en de schok van 1848", in: AGN XII, 2278-279
11. C. Tamse, "Het ministerie Van Zuylen-Van Heemskerck 1866-1868", in: AGN XII, 415; Redactie, "Nederland en België in de periode 1840-1874", plus in: AGN XIII, 493; Redactie, *De diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en België*, in: AGN XIII, 521
12. C. Tamse, 417
13. Idem
14. Idem
15. De Wolf, 59
16. C. Tamse, 415
17. Idem, 417
18. De Wolf, 44
19. Idem, 48
20. Klinkert, 286
21. Idem, 248; I. Wils, "Beernaert, de grootste creatuur van Leopold II", in: AGN XIII, 192; L. Wils, "De regering De Smet", in: AGN XIII, 411
22. C.J. Snijders, *De Nederlandsche Landmacht 1898-1923*, in: W.G. de Bas, e.a., *Gedenkboek 1898-1923* (s-Gravenhage, 1923) 212
23. De Wolf, 64, 65, 131, 132, 164, 167, noot 1
24. Twee Oudgedienden, "Duitsland en de Nederlandse neutraliteit 1914-1918", in: MS (1965) 491
25. C. Smit, "De buitenlandse politiek van Nederland. Derde periode 1899-1919", in: *Rijksgeschiedkundige Publicaties, grote serie* (RGP) RGP 128, stuk 492
26. Klinkert, 436
27. De Wolf, 26
28. Idem, 26-27
29. J. Snapper, "De achtergronden van het incident van 1 augustus 1914", in: *Lustrumnummer, Mars et Historia* (1966) 73-74
30. J.T. Minderaa, "Nederland en de buitenwereld", in: AGN XIII, 476
31. G. Ritter, *Der Schlieffenplan* (München, 1956) 148
32. RGP 102, stuk 412
33. Nationaal Archief (NA) archief Generale Staf (GS) *Memorie van kapitein M.B.A. Forbes Wels*, omslagnummer 242
34. Klinkert, 351-352
35. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (13 delen, 1969-1989) II, 35-37
36. RGP 128, stuk 158
37. Ritter, 181-188
38. Klinkert, 385
39. J.J.S. Goldstein, *Long Cycles. Prosperity and war in modern age* (NewHaven/London, 1988) 363
40. C. Smit, *Nederland in de Eerste Wereldoorlog*, 3 delen, Groningen) II,5
41. Idem
42. N. Bosboom, *In moeilijke omstandigheden* (Gorinchem, 1933) 23
43. Ritter, 178-180; E. von Moltke, H. von Moltke *Erinnerungen, Briefe, Dokumente 1877-1916* (Stuttgart, 1922)
44. Smit, *Nederland*, II,5
45. Klinkert, 400
46. Galet, *Le roi Albert, commandant en chef, devant l'invasion allemande* (Paris, 1931) 42-44
47. Smit, *Nederland*, II,5
48. Pul Herre, *Die kleine Staaten Europas und die Entstehung der Weltkriegen* (München, 1937) 205
49. Idem
50. Idem, 227-228
51. J.R. Fortuin, "Nederland en het Schlieffenplan", in: MS (1980) 26-27
52. Smit, *Nederland*, II,5-8
53. Idem, 6
54. RGP 107, stuk 36

DRIE LOKALE BOEKEN

Voor u gelezen door Theo Postma:

BOVEN DE WADDEN DAG EN NACHT...

Belevenissen en achtergronden van het vliegende reddingsteam van de Koninklijke Luchtmacht

ISBN 90-73696-21-6; prijs € 17,50; 356 pagina's; veel illustraties (ook in kleur) te bestellen bij Sectie Luchtmachthistorie, postbus 20703, 2500 ES Den Haag; tel 070 316 55 50

Mijn vooroordeel – de luchtmacht zal zich wel weer beter voordoen dan de werkelijkheid is – werd al vlug weggenomen. Piet Schram, boordwerktuigkundige op de reddingsheli, beschrijft objectief en sober de taken en verrichtingen van de Klu-helikopters van de SAR (search and rescue) boven de Wadden: de primaire taak is het opsporen en redden van verongelukte militaire vliegers die van de schietrange gebruik maken. Vervolgens kan de heli ook worden ingezet voor ongevallen op zee en 'medevacs', medische evacuaties (transport van zieke en gewonde eilanders).

In het dikke boek worden, als illustraties bij het chronologische verhaal (vanaf 1959), zeer veel acties beschreven. Leuk voor betrokkenen, maar voor mij was het iets teveel van het goede en ik heb er dan ook wel wat overgeslagen en me beperkt tot de interessante geschiedenis van de Alouette II en III en Agusta AB 412.

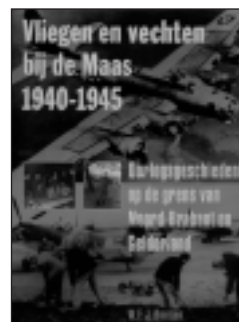
Tot slot ben ik het helemaal met de schrijver eens dat het jammer is dat de moderne Agusta zich moet beperken tot hijsoperaties overdag terwijl een relatief kleine modificatie hem geschikt zou kunnen maken tot nachtelijke hijsoperaties. Hij zou dan naast de KM-Lynx ingezet kunnen worden als volwaardige reddingshelikopter boven zee. Dit alles wil niet zeggen dat de SAR-bemanningen 's nachts duimen zitten te draaien; 'medevacs' en zoekacties kunnen 's nachts gewoon uitgevoerd worden.

Voor u gelezen door Theo Postma:

VLIEGEN EN VECHTEN BIJ DE MAAS 1940-1945

Oorlogsgeschiedenis op de grens van Noord-Brabant en Gelderland

ISBN 90-75879-199; 264 blz.; gebonden; € 29,90; ca. 260 illustraties

Het gehucht Keent, in het noordoosten van Noord-Brabant, tussen Grave en Ravenstein, was in 1933 het toneel voor een vliegfeest van de KLM. In 1944 richtten de Duitsers dit gebied opnieuw in als vliegstrip. Pas op de tiende dag van 'Market Garden' in september werd het vliegveld Keent door de geallieerden in gebruik genomen. Dat verslag vormt de kern van het boek. Keent was ten onrechte over het hoofd gezien en Market Garden zou misschien anders zijn verlopen, als het vliegveld eerder bij de gevechtshandelingen betrokken zou zijn geweest.

Aspecten van de oorlogsgeschiedenis van geheel noordoostelijk Noord-Brabant, mijn geboortestreek, en het rivierengebied in Gelderland passeren de revue: de mobilisatie, de Duitse inval van mei 1940, het ongewapend en gewapend verzet, de aanleg van vliegvelden, de voorbereiding op Market Garden, de actie zelf en 'de corridor', en de latere operaties. De beschrijving van elf vliegtuigcrashes zijn in verhalende vorm weergegeven.

Wim Boeijen (Schaijk, 1929) werkte op Vliegbasis Volkel. Na zijn pensionering hield hij talloze lezingen over de luchtoorlog in 1940-'45. In 1994 verscheen van zijn hand "Het vergeten vliegveld Keent /Airstrip B82 Grave", waarvan dit boek een nadere uitwerking is.

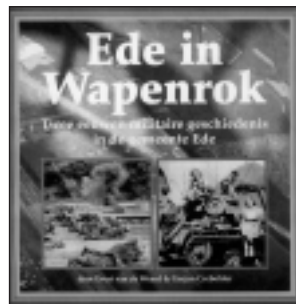
Voor u gelezen door Bob Cats

EDE IN WAPENROK

twee eeuwen militaire geschiedenis

door **E. van de Weerd** en **G. Crebolder**

uitgegeven door de Koninklijke BDU te Barneveld. Formaat 21 x 21 cm, gebonden, harde kaft, ISBN 90 701506 3 8, prijs € 19,50.

De plaats Ede, op de grens van de Veluwe en Gelderse Vallei, behoorde met onder meer zeven kazernes tot een der grootste garnizoensplaatsen van Nederland. Behoorde, want door de voortdurende afslanking van de KL zal dat binnenkort niet meer het geval zijn. En erger nog: het Edese garnizoen zal binnen korte tijd tot het verleden behoren en de kazernes zullen worden gesloopt of voor andere doeleinden worden gebruikt.

Het is een goede zaak dat bij sluiting en afstoting van kazernes een herinneringsboek verschijnt. Meestal neemt het Instituut Militaire Geschiedenis deze taak op zich; diverse geschriften over afgestoten kazernes zijn, o.a. in de Brochurereeks, verschenen.

De Edenaar Evert van de Weerd, oud-reserveofficier, en Gerjan Crebolder, gemeentearchivaris van Barneveld, hebben hier niet op gewacht. Vijf jaar geleden, toen de eerste tekenen van sluiting der Edese kazernes zich aankondigden, zijn zij een historisch onderzoek gestart naar deze kazernes met hun bewoners en militaire instellingen rond Ede. Dit heeft geresulteerd in een lijvig boekwerk van bijna 500 bladzijden waarvan het eerste exemplaar op 27 mei j.l. in het Gemeentehuis van Ede werd aangeboden aan Edese burgemeester R.C. Robbertsen.

Het boek bestaat uit een tweetal delen. Deel I met de hoofdstukken "Onder keizer en koning" (er wordt dan een (ietwat gezocht) verband gelegd met Ede in de Franse tijd en tijdens het begin van ons koninkrijk), "Onder Duitse bezetting", "De bevrijding nadert" en "Eindelijk bevrijd". Deel II met "Orde, handhaving en verdediging", en het laatste hoofdstuk, "Legering, oefening en opleiding", waarin het garnizoen Ede van 1906 tot heden wordt behandeld. Alles staat in chronologische volgorde. Het boek is geschreven in een vlotte stijl en het verzamelde feitenmateriaal in de bijlagen is makkelijk toegankelijk. Er zijn maar liefst 23 bijlagen, evenals een lijst van onderdelen van de KL ooit gelegerd in het garnizoen Ede, een alfabetische persoonsregister, lijst van afkortingen, bronnen- en literatuuropgave en een lijst van personen en instellingen die aan het tot stand komen van het boek hebben meegewerkt.

"Ede in Wapenrok" is een mooie uitgave en is rijkelijk geïllustreerd met foto's, tekeningen, plattegronden en kaarten. Vooral aan de Duitse troepen die tijdens de bezetting in Ede lagen doch ook aan de Brits/Canadese bevrijding en het verblijf van de Canadezen in het Edese garnizoen tot november 1945 is veel aandacht besteed. En dan natuurlijk aan de eenheden van de KL en KMar die in en om Ede in garnizoen lagen, maar ook op het ISK/Harskamp en vliegveld Deelen. De bataljons die na WO II in Ede werden opgeleid en daarna naar Nederlands-Indië werden gezonden worden beschreven, waarbij 1—8 R.I., het "Veluwse Bataljon - de Haantjes" in Indië op de voet wordt gevolgd. Het boek is daarom een aanrader voor iedereen die in Ede heeft gelegen en belangstelling heeft voor die lokale militaire geschiedenis. Maar haast U, de beperkte oplage van 2000 stuks zal door de coulante prijs spoedig uitverkocht zijn.

DIENAREN VAN AESCULAAP EN MARS

De militaire dierenarts in Nederlands Oost Indië

Uit ARGOS, Bulletin van het Veterinair Historisch Genootschap - 1996

INLEIDING

De Militair Veterinaire Dienst in zijn klassieke vorm, en daarmee het beroep van militair paardenarts, zijn voltooid verleden tijd. Er zijn echter twee goede redenen om aandacht te besteden aan de lotgevallen van de Militair Veterinaire Dienst in Nederlands Oost-Indië: deze zijn onderdeel van onze koloniale geschiedenis en vormen een aspect dat tot op heden zowel in de algemene als in de veterinaire geschiedschrijving verwaarloosd is, en de "Indische paardenartsen" behoorden tot de eersten die Nederlandse bijdragen hebben geleverd aan de tropische diergeneeskunde.

Drie keer eerder is over de geschiedenis van de Militair Veterinaire Dienst in Nederlands Oost-Indië geschreven: in 1909 door W. van

der Burg⁽¹⁾, in 1939 door J. Wester⁽²⁾ en in 1964 door de laatste militair paardenarts A.J. Braak⁽³⁾. De Militair Veterinaire Dienst van het Nederlandse leger is in 1887 beschreven door de voormalige leraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda en daarna leraar en directeur van 's Rijks Veeartsenijschool, W.C. Schimmel⁽⁴⁾. De Veterinaire almanak, van 1887 tot 1925 uitgegeven door het Veterinair Studentencorps Absyrtus, bevat veel gegevens over de legerpaardenartsen. Nuttige historische achtergrondinformatie over het Koninklijk Nederlands Indische Leger (verder KNIL) kon worden ontleend aan

A.J. Braak

W. van der Burg

de publicatie over dit onderwerp van de hand van H.L. Zwitzer en C.A. Heshusius⁽⁵⁾.

In het onderstaande heb ik getracht de geschiedenis van de Dienst te plaatsen in de context van de koloniale geschiedenis en van de ontwikkelingen van de diergeneeskunde, in het bijzonder van die binnen het Nederlandse leger. Ik heb mij afgevraagd of er een samenhang is te ontdekken tussen de ontwikkeling van de diergeneeskunde en de Organisatie van de Militair Veterinaire Dienst en of de effectiviteit van de Dienst toenam met een meer adequate organisatie.

Verder heb ik mij afgevraagd wat de rol van de paardenartsen in het voormalig Nederlands Oost-Indië geweest is, welke bijdragen op wetenschappelijk en sociaal gebied door hen geleverd zijn, en in het bijzonder welke patiënten zij te behandelen kregen.

DE EERSTE LEGERPAARDENARTSEN IN NEDERLAND

Het ontstaan van de veterinaire dienst voor het leger in Oost-Indië is, in het bijzonder voor wat betreft de beginperiode, nauw ver-

weven met het ontstaan van deze dienst hier te lande.

Volgens Hardenberg⁽⁶⁾ is in 1792 voor het eerst sprake van aanstellingen van personen, speciaal bestemd om zieke paarden te behan-

delen. Bij elk der regimenten gardes te paard, ordinaire cavalerie, dragonders en huzaren had men een zogenaamde paardenmeester. Deze had de onderofficiersrang. In 1793 werd er ook één bij de rijdende artillerie aangesteld. Vóór deze tijd werd de verzorging van zieke dieren overgelaten aan de meest geschikte hoefsmid, cavalierist of aan degene die er verstand van meende te hebben.

Na 1793 worden in de stukken over de diverse reorganisaties in het leger geen aparte paardenmeesters meer vermeld. Pas in 1807 komen we de eerste, door Koning Lodewijk Napoleon benoemde, officier paardenarts tegen, een zekere Thiellemann, die werd aangesteld ten behoeve van de voor het leger opgerichte Ryd- en Veeartsenijschool te Leiden⁽⁷⁾. Daarnaast kwamen er met Koning Lodewijk Napoleon ook enige Franse Maréchal-experts mee; evenzo geschiedde na inlijving bij het Franse keizerrijk. Na het verdwijnen van het Franse gezag werden pogingen ondernomen om de veterinaire verzorging van het leger naar een hoger plan te tillen. Zo werd door de Nederlandse gezant in Berlijn, generaal Perponcher, in 1815 de in Berlijn afgestudeerde F.H.S. Dehne geëngageerd om dienst te doen in ons leger. Na op 2 april 1815 voor de Leidse commissie opnieuw examen gedaan te hebben, werd hij bij het regiment huzaren no. 6. aangesteld als adjudant-onderofficier paardenarts eerste klas. Begin 1816, na de laatste veldtocht tegen Napoleon en de slag bij Waterloo, keerde het leger te velde terug naar de garnizoensplaatsen. Nu de vrede en rust waren weergekeerd werd middels een

De Mangkoe Negoro, een van de heersers uit de Vorstenlanden, bezat een eigen legioen, dat politiediensten deed. Vooraan rechts een majoor van het KNIL, die aan het legioen was toegevoegd. (Uit: H.L. Zwitzer en C.A. Heshusius, p. 73)

aantal Koninklijke Besluiten gepoogd de bestaande veterinaire situatie te verbeteren. Zo werd de veterinaire dienst onder het geneeskundig bestuur der krijgsmacht gebracht. Vóór die tijd werd de samenstelling van een regiment, al of niet met inbegrip van veterinaire verzorging, bepaald door de kolonels of de raad van administratie. Nu werd door de legerleiding in de afzonderlijke gevallen bepaald of er veterinaire verzorging zou zijn. De nieuwe beroepsgroep was voortaan losgekoppeld van beroepen als hoefsmid of rijinstructeur en ingedeeld bij de medici. Bij Koninklijk Besluit kregen de veeartsen eerste klas in 1816 de rang van tweede luitenant en bleven de veeartsen tweede klasse adjudant-onderofficier of wachtmeester. Om iedereen in de juiste categorie in te kunnen indelen werden in 1817 alle dienstdoende paardenartsen door de Leidse Commissie geëxamineerd volgens een op 12 augustus 1816 vastgesteld examenprogramma. Om van een vaste aanvoer verzekerd te zijn werd bij K.B. van 15 november 1823 bepaald dat een aantal kwekelingen op kosten van het Departement van Oorlog zou kunnen worden opgeleid tot paardenarts⁽⁸⁾.

VETERINAIRE DIENST BIJ HET LEGER IN OOST-INDIË

In 1816 herkreeg Nederland, na een kort Engels intermezzo (1795-1816), het gezag over de Indische archipel.

Bij K.B. van 14 september 1814 no. 60 is voor het eerst sprake van een paardenarts voor de dienst in Oost-Indië. Bij dit besluit werd een aantal legeronderdelen waaronder het regiment Oost-Indische huzaren no. 5, met een paardenarts, aangewezen voor dienst in de kolonie. Pas in 1816 bereikte dit regiment Indië, want eerst had het als zgn. Indische brigade deelgenomen aan de slag bij Waterloo. Toen men naar zijn bestemming kon vertrekken, waren er vervoersproblemen waardoor de paarden, en daarmee de paardenarts, moesten achterblijven. In Indië werden nu 440 paarden aangekocht en tevens kwam het tot de oprichting van het Remontedepôt te Salatiga op Midden-Java. Bij besluit van de gouverneur-generaal van 13 januari 1817 kon een inlander, Menos genaamd, als paardenarts en zadelmaker worden ingehuurd door de commandant te Salatiga. Pas bij de oprichting van het KNIL in 1830 (voor die tijd werden troepen voor de koloniën geleverd door de Nederlandse landmacht) komen we weer een paardenarts tegen: tweede luitenant C.F. Brailard, samen met twee adjunct-paardenartsen ingedeeld bij de staf van het regiment huzaren no.7, met acht compagnieën van 65 paarden elk. De artillerie met 103 paarden had nog geen paardenarts. Deze C.F. Brailard was dus de eerste officiële paardenarts in Nederlands Oost-Indië⁽⁹⁾. Wat opvalt is dat deze paardenartsen waren ingedeeld bij de cavalerie en niet, zoals in Nederland, bij de geneeskundige troepen. Per 25 februari 1845 gingen ook bij het KNIL de paardenartsen/officieren behoren tot de geneeskundige dienst en werden zij ook bij deze dienst in de staten vermeld. De veterinaire adjudant-onderofficieren bleven bij hun korpsen (cavalerie of

artillerie) behoren. De indeling bij de geneeskundige dienst gebeurde dus pas zo'n 30 jaar nadat dit in Nederland (in 1816) regel was geworden.

In Nederland had men sinds 29 april 1831 alleen de paardenarts-officier (namelijk eerste luitenant = paardenarts en tweede luitenant = adjunct-paardenarts), terwijl men bij het KNIL dus ook nog de paardenarts-onderofficier (adjudant) had⁽¹⁰⁾. In Indië werden pas bij K.B. van 14 augustus 1849 no. 46 alle paardenartsen tot officier bevorderd. Van die tijd af kan men dus feitelijk spreken van een (officiers)Korps paardenartsen en in de regeringsalmanak en in het officiersboekje komt men hun namen voortaan tegen. Zo vinden wij in 1851 twee paardenartsen vermeld (A. de Vos en H. Stratingh) en drie adjunct-paardenartsen (P. Cops, I. Crince le Roy en J.P.J. Reyntjes). Van deze vijf zijn er vier terug te vinden als afgestudeerden van Utrecht; alleen Cops niet⁽¹¹⁾.

De toestand vóór 1849 is waarschijnlijk goed weergegeven door de beschrijving in de Veterinaire almanak van 1890:

“Vóór die tijd werd veterinaire hulp aan de troepenpaarden verleend door empirici, dat meestal onderofficier der cavalerie of artillerie waren. Dit was zelfs nog een tiental jaren geleden het geval bij de verschillende detachementen cavalerie en ‘djayang seccars’ (bereden politie) welke over Java verspreid in garnizoenen lagen.

De emancipatie van dit Korps paardenartsen ging nu langzaam door. Bij K.B. van 24 november 1859 no. 69 deed de kapiteinsrang officieel zijn intrede bij het Korps paardenartsen. Bij K.B. van 20 december 1864 no. 115 werd voorgeschreven dat alleen zij met een diploma uit Utrecht, paardenarts konden worden. Om de dienst in Indië aantrekkelijk te maken werd bij K.B. van 8 september 1870 de mogelijkheid geopend om

op kosten van het Departement van Koloniën tot paardenarts te worden opgeleid met daarbij de verplichting om gedurende minimaal 5 jaren te dienen. “De overtocht naar Indië geschiedt met het wettig gezin als eerste klas passagier kosteloos met een der stoomschepen van de Stoomvaart Maatschappij ‘Nederland’ of van de Rotterdamse Lloyd”⁽¹²⁾.

Geleidelijke emancipatie

Bij KB van 27 maart 1890 werd de formatie paardenartsen uitgebreid van vijf naar acht. In 1904 werden dat er tien en werd de majoorrang ook bereikbaar, terwijl men vanaf 1914 ook luitenant-kolonel kon worden. Al lijkt dit een weliswaar langzame, maar mooie gang van zaken (van soldaat via onderofficier tot luitenant-kolonel in 80 jaar), organisatorisch ging het deze eerste 80 jaar allemaal niet zo vlekkeloos.

Zoals reeds vermeld, was men vóór 1845 organisatorisch ingedeeld bij het legeronderdeel waarbij men diende. De gang van zaken binnen zo’n onderdeel werd hoofdzakelijk bepaald door reglementen en verder door de commandant. In de reglementen over o.a. de inwendige dienst stond echter niets over de veterinaire zorg, terwijl de commandant wat dit betreft ook vaak niet ter zake kundig was. Immers, hij was een cavalierist dan wel artillerist, maar had wel het laatste woord inzake veterinaire kwesties. De paardenarts was dus afhankelijk van de welwillendheid van de commandant om zijn advies op te volgen. Zelfs na inlijving bij de geneeskundige dienst duurde het tot 1890 voordat er een reglement specifiek voor de veterinaire dienst werd opgesteld.

Dat hierdoor ongewenste situaties ontstonden blijkt uit de volgende mededelingen van Van der Burg:

‘Het kwam nu en dan zelfs voor, vooral wanneer men tegen over officieren van de

oude garde stond, dat deze van geen inmenging van de zijde der paardenartsen wilden weten, en op Atjeh is het in die dagen zelfs geschied, dat de paardenarts, des morgens zijn verdachte paarden willende inspecteeren, deze alle gevlogen vond, opnieuw ingedeeld bij den troep.”

en t.a.p.:

“Ook schroomde men niet om gedurende de afwezigheid van den paardenarts op den ziekenstal orders te geven, afwijkend van die door den paardenarts verstrekt; ja menigmaal ging de belangstelling van heeren troepenofficieren zoover, dat geheel op eigen gezag paarden voor welke absolute rust was voorgeschreven, uit de stallen werden gehaald, alleen om te zien of ze nog niet hersteld waren en weder dienst konden doen.”⁽¹³⁾

Sinds de inlijving bij de geneeskundige dienst werd de eerstaanwezend officier van gezondheid de directe chef van de paardenarts. Hoewel te prefereren boven een troepenofficier was ook dit niet ideaal. Deze op veterinaire gebied niet onderrichte officieren waren soms zelfs jonger dan de paardenarts in kwestie en ook dit gaf problemen.

Maar de emancipatie van de dienst ging door. Zo werd een “sta in de weg” voor een goede veterinaire verzorging, namelijk de korpsziekenstal, aangepakt. Dit waren ziekenstallen behorende bij een bepaald legeronderdeel, een korps cavalerie of een korps artillerie. De desbetreffende officieren van dat korps hadden er dus ook het een en ander te vertellen. Het nadeel hiervan is al ter sprake geweest. Een ander euvel was dat deze korpsziekenstallen de nodige hulpmiddelen zoals een operatiezaal, noodstal etc. misten. En ten derde werden hier mensen van het desbetreffende legeronderdeel als personele ondersteuning ingezet. Meestal waren dit gestraften en dus vaak ongemoti-

veerde en zeker in veterinair opzicht onge-
oefende soldaten. Daar kwam nog bij dat ze
ook te pas en te onpas vervangen werden.

Men zocht wegen om dit te veranderen en zo
verrees in 1879 te Salatiga de eerste garni-
zoensziekenstal. Dit was een modern ge-
bouw met goede voorzieningen. Hier wer-
den paarden van zowel de cavalerie als de
artillerie verpleegd en om geen twee koets-
iers op de bok te hebben (d.w.z. de com-
mandant artillerie en de commandant cava-
lerie) werd de paardenarts eindverantwoor-
delijke. Dit voorbeeld werd in andere garni-
zoenssteden nagevolgd (o.a. te Banjoe-Biroe
1886, te Soerabaja 1899 en in Atjeh) maar
niet te Makassar waar te weinig paarden voor
dit systeem aanwezig waren. De paardenarts
was nu echt chef van de ziekenstal gewor-
den. Of zoals art. 8 van het Reglement voor
den Militair Veterinair Dienst het formu-
leerde: “De plaatselijk eerstaanwezend paar-
denarts is onder onmiddellijk toezicht van
de plaatselijken (militairen) kommandant,
chef in de zieken-quarantaine- en verdachte
stallen van zijn garnizoen”. Anderen moes-
ten aan hem toestemming vragen om de zie-
kenstallen te mogen betreden! Hiermee liep
men in vergelijking met het vaderland voor-
op. Het verschil blijkt bv. uit het feit dat in de
Veterinaire almanak van 1892 in de “Lijst
met Namen, Rangen, Garnizoenen van het
Corps Paardenartsen hier te lande en in
Nederlands Oost-Indië” bij de Indische
paardenartsen alleen de garnizoensplaats
vermeld wordt, terwijl de Nederlandse paar-
denartsen nog bij diverse losse onderdelen
zijn ingedeeld. Men had echte paardenhos-
pitalen onder veterinaire leiding gekregen.
Met het verschijnen van het “Reglement
voor den Militair Veterinair Dienst” in
1890 werden de dienstverhoudingen van de
paardenartsen tegenover hun onmiddellijke
chefs en korpscommandanten nauwkeurig
geregeld. Noodzakelijke handelingen wer-
den vastgelegd in voorschriften; ook troe-

penofficieren hadden zich hieraan te hou-
den. Ook verviel de plaatselijk aanwezige
officier van gezondheid als chef. Dat werd nu
de gewestelijk aanwezige officier van
gezondheid. Dit was in ieder geval een oude-
re officier, wat de gezagsverhouding vast en
zeker ten goede is gekomen.

Door gebrek aan financiën heeft het tot 16
juni 1919 geduurd voordat de Veterinaire
Dienst haar eigen “hospitaalsoldaten” kreeg.
Bij K.B. no. 91 van voornoemde datum werd
een Korps militaire paardenverplegers opge-
richt, bestaande uit: 1 sergeant-majoor, 4
sergeanten, 4 korporaals, 5 inlandse korpo-
raals en 25 inlandse oppassers der eerste en
30 oppassers der tweede klasse.⁽¹⁴⁾

Bloei en neergang

Er was nu een goed georganiseerde, zelfstan-
dig functionerende dienst ontstaan die in
1921 ook formele erkenning kreeg. Toen
werd de Militair Diergeneeskundige Dienst
(verder te noemen MDD) een zelfstandige
afdeling van het Departement van Oorlog
met aan het hoofd een eigen inspecteur.

Deze periode is ongetwijfeld het hoogtepunt
van de MDD geweest. Men was zelfstandig,
er was een Korps paardenverplegers en het
paard speelde nog steeds een belangrijke rol
in de militaire tactiek.

Voordat er een zelfstandige MDD tot stand
kwam, zijn er zowel externe als interne
krachten werkzaam geweest die het belang
van een goed georganiseerde veterinaire
dienst duidelijk hadden aangetoond. De
Tweede Boerenoorlog (1899-1902), met zijn
voor de Engelsen ontzaglijke verliezen van
570.000 paarden, ossen en muil dieren, voor-
namelijk als gevolg van onvoldoende veteri-
naire zorg en begeleiding⁽¹⁵⁾ en de ervaringen
in Eerste Wereldoorlog⁽¹⁶⁾ hadden de waar de
van een goed georganiseerde en daardoor
goed functionerende diergeneeskundige
dienst onweerlegbaar aangetoond. Maar ook
de paardenartsen zelf lieten van zich horen.

In diverse artikelen en ingezonden brieven hekelde men misstanden omtrent organisatie⁽¹⁷⁾ salariering⁽¹⁸⁾ en opgedragen taken. Onder andere de paardenartsen J.J. Postma,⁽¹⁹⁾ L.J. Hoogkamer, J. van Slooten en J. van Duim hebben zich voor de belangen van de paardenartsen ingezet. Echter, “kampioen voor de belangen der paardenartsen”, zoals Wester⁽²⁰⁾ hem noemt, was Willem van der Burg. Zijn verdiensten voor de belangen der paardenartsen leverden hem uiteindelijk als eerste de titel van Inspecteur-paardenarts op.⁽²¹⁾

Als gevolg van de economische crisis in de jaren '30 kreeg men bij het KNIL en dus ook bij de MDD met bezuinigingen te maken ten gevolge waarvan het aantal paardenartsen van twaalf op negen werd gebracht. Daarnaast begon men aarzelend het leger te moderniseren. Zo kwamen in 1937 de eerste Alvis Straussler pantserwagens het KNIL versterken, waardoor de positie van het paard werd aangetast. Bij de mobilisatie in december 1941 kwamen 25 reserve-paardenartsen onder de wapenen. Dit waren gouvernement-veeartsen die nu als militair paardenarts werden ingezet. Allen geraakten in krijgsgevangenschap.

Na 1945 was er geen werk meer voor de paardenartsen. De paarden waren verdwenen en vechten zou voortaan met tanks en andere wapens gebeuren. De zes overgebleven paardenartsen zouden naar Nederland gaan. Zij voelden hier weinig voor en zij hebben toen plannen uitgewerkt om zelf paarden aan te kopen en af te richten. Na generaal Spoor van het nut overtuigd te hebben werd de Militair Veterinaire Dienst in maart 1946 weer opgericht. Op Soemba, Flores en Timor werden paarden aangekocht en verder afgericht op de paardendepôts te Batavia, Bandoeng, Semarang, Soerabaja en Medan. De totale sterkte bedroeg zo'n 1000 paarden. Deze hebben nog goede diensten bewezen tijdens de politionele acties.

Immers, met paarden kon je door sawahs, met auto's niet. Tijdens de lange, onafgebroken patrouilles van de infanterie door moeilijk begaanbaar terrein, dienden de paarden als lastdier voor onder andere munitie, mortieren en mitrailleurs.⁽²²⁾

Na opheffing van het KNIL in 1950, hield ook de Militair Veterinaire Dienst op te bestaan. Zo'n vijf jaar later dan dezelfde dienst bij de Koninklijke Landmacht (KL) in Nederland, die na de meidagen van 1940 nooit meer is opgebouwd. De laatste paardenarts van het KNIL, en later KL, kolonel A.J. Braak, heeft op 1 juni 1973 als Commandant van de Militaire School voor Hygiëne en Preventieve Geneeskunde⁽²³⁾ de dienst verlaten.⁽²⁴⁾

HET PAARDENBESTAND

Paarden werden bij diverse legeronderdelen gebruikt. Allereerst natuurlijk bij de cavalerie. Dit op Java gelegerde onderdeel omvatte in 1929 slechts 3% van de totale legersterkte, met toch nog zo'n 800-1000 paarden. Afgezien van steun tijdens de grote expedities naar Atjeh, Boni en Lombok, bleef men voornamelijk in de garnizoensplaatsen Batavia, Bandoeng, Salatiga en Malang op Java. Verder had men nog cavalerie-eenheden te Soerakarta en Djokjakarta die als extra taak hadden om ceremoniële evenementen van de inheemse vorsten op te luisteren.

Een andere grote paardengebruiker was de artillerie. Deze is eveneens voornamelijk op Java gestationeerd geweest, onderverdeeld in vestingartillerie, veldartillerie en de bergartillerie. Bij deze laatste werd het geschut in eerste instantie getrokken. Liet het terrein dat niet meer toe dan ging men over op gedragen vervoer. Zo kon men doorgaan waar de veldartillerie moest afhaken en overal de infanterie volgen, ongeacht het terrein. Bij de veldartillerie kende men ten tijde van de Eerste Wereldoorlog ook al autotractie; de bergartillerie daarentegen is tot aan 1942

In moeilijk terrein werd het geschut van de bergartillerie gedemonteerd en door paarden vervoerd. (Uit: H.L. Zwitzer en C.A. Heshusius, p. 119)

ook voor toezicht op voeding en huisvesting.

In het begin werden er bijna alleen maar inlandse pony's gebruikt. Bijna elk eiland of streek had zijn eigen ras. Zo kennen we de Timor pony, de Sandelhout van Soemba, de Java- en de Bali-pony, de Makassar van Celebes, etc.⁽²⁷⁾ Dit waren kleine paardjes die voor allerlei diensten gebruikt werden. Zij waren goed aan het klimaat aangepast en aan de plaatselijke rantsoenen gewend. Vanaf het eerste decennium van de 20 eeuw wer-

den deze, te kleine dieren, langzamer hand vervangen door uit Australië geïmporteerde paarden. Deze hadden een hogere stokmaat en voldeden daarom beter dan eerstgenoemden, die nog wel als trek- en lastdier in gebruik bleven. Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag de invoer van paarden uit Australië stil. Men zocht toen aanvulling van het paardenmateriaal in Mongolië.⁽²⁸⁾

met paarden uitgerust geweest. Vlak voor de oorlog hadden de twee afdelingen bergartillerie zo'n 800 manschappen met tezamen 157 Australische paarden en 411 inheemse paarden. Op deze sterkte had men één arts en twee paardenartsen.⁽²⁵⁾ Afgezien van deze twee bereden wapens kwam men ook bij diverse andere legeronderdelen paarden tegen. Zo gingen bij de infanterie de officieren lange tijd te paard het veld in. Ook in de bagagetrein liepen vele paarden mee. Als lastdier voor voorraden, munitie, geneesmiddelen en wapens en als trekdier voor de keukenwagens. Vóór de oorlog ging een bataljon infanterie op Java dan ook met niet minder dan 45 karren en zo'n 110 paarden op stap.⁽²⁶⁾ Verder kwam men paarden tegen bij het remonte-depôt waar jonge c.q. nieuwe paarden voor de krijgsmacht afgericht werden.

Gezien het grote aantal paarden dat voor diverse doeleinden werd gebruikt kan men stellen dat de aanwezigheid van paardenartsen geen overbodige luxe was, niet alleen voor de behandeling van patiënten, maar

De hoofdstukken over paardenziektes heeft de redactie, vanwege het hoog specifiek veterinair wetenschappelijk karakter, voor de Mars-lezer niet geplaatst. Deze zijn, incl. bijbehorende noten, bij de redactie op te vragen.

De hoofdstukken over paardenziektes heeft de redactie, vanwege het hoog specifiek veterinair wetenschappelijk karakter, voor de Mars-lezer niet geplaatst. Deze zijn, incl. bijbehorende noten, bij de redactie op te vragen.

WETENSCHAPSBOEFENING

Ook op wetenschappelijk gebied waren de paardenartsen actief. "Zij moeten, omdat [in tegenstelling tot in Nederland] voor bevordering een nader examen niet vereischt wordt jaarlijks een bijdrage leveren over eenig onderwerp op veeartsenijkundig gebied naar hun keuze, waaruit kan blijken dat zij zich op de hoogte houden van hun vak".

Dit was in 1870 bepaald bij A(lgemene) O(rder) no. 46. Het gevolg hiervan was een groot aantal publikaties van de paardenartsen vanaf 1886 in de toen gestarte “Bladen uitgegeven door de Vereeniging tot Bevordering van veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië”. Van de elf publikaties over veterinaire onderwerpen in het eerste jaar zijn er zeven van de hand van de paardenartsen. Ook in de lange reeks van de overige jaargangen komt men nog veelvuldig publikaties van paardenartsen tegen, handelend over diverse onderwerpen.

Voor de diergeneeskunde in Indië is de oprichting in 1885 van de “Vereeniging tot Bevordering van de veeartsenijkunde in Nederlandsch-Indië” van grote betekenis geweest. De eerste president en de eerste secretaris/penningmeester waren de (oud-)paardenartsen J.J. Postma en J. de Jongh. Bovengenoemd tijdschrift, door deze vereniging uitgegeven, heeft de kennis en de verbondenheid onder de veterinairen in Indië sterk bevorderd.

Van de militaire paardenartsen hebben, o.a. L.J. Hoogkamer en W. van den Burg, gewerkt op het Medisch Laboratorium te Weltevreden.

Zijn tot aan 1852 de militairen de enig aanwezige veterinairen, in de loop der jaren neemt het percentage burger- en gouvernementsveeartsen toe, totdat dit in 1934 zo' n 85% van het totaal aantal actieve veeartsen bedraagt.⁽³⁵⁾ In 1934 waren van de 76 in de koloniën (incl. Suriname) werkzame veeartsen er 11 militair. Logischerwijze neemt dan ook het percentage wetenschappelijke artikelen af die door paardenartsen in de

1948 3de Paardendepot Semarang, africhting van mitrailleur- of mortierpaarden.

Veeartsenijkundige bladen zijn geschreven. Toch mogen we concluderen dat, zeker in de moeilijke beginjaren, de paardenartsen, wetenschappelijk gezien, het voortouw hebben genomen en de eerste belangrijke aanzet tot een nadere bestudering van de tropische diergeneeskunde in Nederlands Oost-Indië hebben gegeven.

VETERINAIRE NEVENTAKEN

Afgezien van de zorg tot heil van het dier (volgens de voorschriften moest men veterinaire hulp verlenen aan alle levende have, al vindt men bijna alleen paarden als patiënt), had men nog een aantal neventaken. Zo lezen we in de almanak van 1890: “In de meeste garnizoenen worden de paardenartsen belast met het geven van theorie in paarden- en voederkennis aan officieren, onderofficieren en korporaa's der bereden wapens. De paardenarts te Salatiga en te Bantoe-Biroe is bovendien belast met het opleiden van militairen tot militaire hoefsmid.”⁽³⁶⁾ In 1921 werd de verantwoordelijkheid voor de hoefsmidschool verplaatst van de Inspecteur der Cavalerie naar de Militair Diergeneeskundig Dienst. In die tijd was er alleen nog een hoefsmidschool te Salatiga.

Verder waren paardenartsen lid is van de commissies tot aankoop en keuring van remontepaarden. Het verwerven van deze functie heeft wel enige strijd gekost.

In 1870 had de paardenarts een adviserende stem in de aankoopcommissie. Hij mocht wel meepraten maar niet meebeslissen. Men was kennelijk nog niet geheel overtuigd van het nut dat een paardenarts in zo'n aankoopcommissie kon hebben. Later in 1898 kreeg hij een doorslaggevende stem waar het ziekten betrof. Mooi verwoord is dat in de AO no. 6 van 1906. "Inzake ziekten, zoowel van de in- als van de uitwendige organen, beslist de paardenarts, die in de commissie van aankoop zitting heeft; deze zal een zoo volledig mogelijk onderzoek naar den gezondheids-toestand der betrokken paarden instellen, waarbij behalve aan ziekelijke aandoeningen van romp en ledematen, tevens de vereischte aandacht dient te worden geschonken aan het inwendige der oogen en aan de meer inwendig gelegen organen (hart, longen, geslachtswerktuigen, enz.)"

CONCLUSIE

De opkomst van de rationele diergeneeskunde krijgt ook in het leger zijn beslag; eerst in Nederland maar na enkele jaren ook in het leger in Nederlands Oost-Indië. De militaire paardenarts was in de beginjaren nog lang niet overal geaccepteerd en diverse problemen deden zich voor. Omdat men het nut van een veterinaire verzorging van vooral de paarden hoe langer hoe meer ging inzien en omdat de beroepsgroep zelf regelmatig zijn stem verhoef, wist men deze problemen te boven te komen. Een betere organisatie onder veterinaire leiding met geschoold personeel leidde tot betere resultaten zodat een alom gewaardeerde beroepsgroep met een stevige sociale positie uit deze strijd te voorschijn kwam. Ook hebben de paardenartsen in belangrijke mate bijgedragen aan de wetenschappelijke ontwikkeling van de tropische diergeneeskunde en het professionele verenigingsleven.

noten

1. W. van der Burg. De militair veterinaire dienst in Nederlandsch-Indië. Tijdschrift voor veeartsenijkunde, 36, 647-681, 1909
2. J. Wester. Geschiedenis der veeartsenijkunde. Utrecht, 1939. p. 509-519. Hierin de ontwikkeling tot 1921.
3. A.J. Braak. De geschiedenis van de militair veterinaire dienst in Nederland en in Nederlands Oost-Indië. Nederlands militair geneeskundig tijdschrift, 17(10), 297-303, 1964.
4. W.C. Schimmel. Korte geschiedenis van den militair veterinaire dienst in Nederland. Tijdschrift voor veeartsenijkunde en veeteelt, 4, 39-57, 1887.
5. H.L. Zwitser en C.A. Heshusius. Het Koninklijk Nederlands-Indisch leger, 1830-1950. 's-Gravenhage, 1977.
6. Hardenberg, Overzicht der voornaamste bepalingen betreffende de sterkte (...) van het Nederlandsche leger sedert den Vrede van Utrecht in 1713 tot op den tegenwoordigen tijd. eerste gedeelte. 's-Gravenhage, 1858.
7. Een eeuw veeartsenijkundig onderwijs 1821-1921. Utrecht, 1921. p. 39.

8. H. Schornagel, in: Een Eeuw Veeartsenijkundig onderwijs, p.76-T1.
9. Wel was in 1820 reeds een gouvernements-veearts, R.A. Coppieters, aangesteld (zie: Wester, pa.70). Noch van hem, noch van Braillard beschikken wij over nadere gegevens. Het is niet bekend waar zij zijn opgeleid.
10. Dat in Nederland de officiersrang werd opengesteld voor paardenartsen kwam voort uit het feit dat de Belgische veterinairen niet langer beschikbaar waren, waardoor een tekort ontstond en de attractiviteit om dienst te nemen moest worden vergroot.
11. P. Cops was een Limburger. Hij kwam in 1838 als soldaat in N.0. -T. en hij werd op 1 december 1845 aangesteld als adjunct-paardenarts.
12. Veterinaire almanak 1890, p. 137.
13. Van der Burg, M.V.D. in Ned.-Indië, resp. p. 666 en 661.
14. Statistisch overzicht der geneeskundige behandelde paarden en muilieren van het Nederlandsch-Indische leger over het jaar 1919, p.3-4.
15. Frederick Smith, A veterinary history of the war in South Africa 1899-1902. London, 1914. p. 4-5.
16. J. van Dulm, Nederlands-Indische bladen voor diergeneeskunde en dierenteelt, 34, p. 107-111.
17. W. van der Burg, De Militair Veterinaire Dienst moet georganiseerd worden als een dienstvak, dat los is van de Militair Geneeskundigen Dienst. Indisch Militair Tijdschrift, 49, 738-739, 1918.
[Idem, De positie van militaire paardenartsen in Nederlandsch-Indië vergeleken met die van de overige officieren van den geneeskundigen dienst aldaar. Ibid., 4 543-548, 1909.
19. Over J.J. Postma, zie: Veeartsenijkundige Bladen N.I., 5, p.280-283, 1891.
20. Wester, Geschiedenis der Veeartsenijkunde, p.502.
21. Voor een korte biografie, zie Veterinaire almanak, 1917.
22. Zwitzer en Heshusius, (n.5), p.164.
23. Deze school was in 1946 naar Engels en Canadees voorbeeld opgericht, nadat men tijdens WO. II het belang voor het leger van voldoende kennis o.h.g. van preventieve geneeskunde, waaronder de levensmiddelencontrole, was gaan inzien. Zie over deze school: C. de Jong in: Nederlands militair geneeskundig tijdschrift, 17(10), 345-352, 1964.
24. C. A. van Dorsen, De laatste beroepsofficier paardenarts gepensioneerd. Tijdschrift voor Diergeneeskunde 98(24), 1205-1207, 1973.
25. A.J. Braak, De hoogste tjet... en die knollen kwamen er. Legerkoerier, 23(7), 14-16, 1973.
26. Zwitzer en Heshusius, Koninklijk Nederlands Indisch Leger, terugblik, p. 110.
27. E.A.L. Quadekker, Het paardenboek, Zutphen | dl 2, p.460 e.v.
28. Zie: Statistisch overzicht (n. 14), 1915 en 1918.
35. C. Offringa, Van Gildestein naar Uithof. Utrecht, 1981. dl 2, p.
36. Veterinaire almanak 1890, p. 144.

Wil Zaagman jr.

De navolgende wijzigingen zijn aangebracht in de ledenadministratie:

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

F.C.J. van Horn, Douwensterweg 3, 9965 TK Leens, tel. 0595 – 577 344,

e-mail frits.vanhorn@wanadoo.nl (algemeen)

F.A.Sint, Oosterhamriklaan 254, 9751 ST Groningen, tel. 050 – 571 28 03,

e-mail fasint@home.nl (b3, c1, c2);

B.A.Steltenpool, Bronsweg 32, 8222 RB Lelystad, tel. 0320 – 21 44 63,

e-mail b.steltenpool@planet.nl (algemeen) en

G.H.J. Zuuring, Klein Rome 26, 6681 PB Bemmelen, tel. 0481 – 45 09 58,

e-mail ghzuuring@hetnet.nl (b1, b2, b6, c1, c2, c3, c5, c6, c7, c9).

Wijzigingen in (post-) adresgegevens:

P.M. Dotinga, Napo 880-8023, 3509 VC Utrecht;

P.J.G. Jongenelen, De Imkershilt 17, 3831 NJ Leusden, tel. 033 – 433 21 69;

A.G.M. van der Kroon, Barnsteenhorst 136, 2592 ER 's-Gravenhage;

W.G. Prins, Tussenhaven 22, 2635 GG Den Hoorn.

LIJST AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:**Vetgedrukt** zijn de resp. coördinatoren

- a1 Klassieke oudheid, Middeleeuwen **dr. R.P. de Graaf**, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780
- a2 80-jarige Oorlog, de Republiek **drs. J.P.C.M. van Hoof**, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- a3 Napoleontica, Belgische Opstand **drs. M. v.d. Hoeven**, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, 071-5412501
- a4 Eerste Wereldoorlog **dr. F. Snapper**, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's Gravenhage
- a5 Tweede Wereldoorlog **E.H. Brongers**, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962
- a6 Krijgsverrichtingen in de voormalige overzeese gebiedsdelen (niet KNIL)
- a7 Vredesoperaties **B.E. Stuit**, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904
- b1 Krijgsgechiedenis te land **drs. J.P.C.M. van Hoof**, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- b2 Korpsgechiedenis **drs. J.P.C.M. van Hoof**, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- b3 KNIL **C.A. Heshusius**, van Alkemadelaan 350, flat 316, 2697 AS 's Gravenhage, 070-3248495
T. Broos, Zuid-Oostsingel 23, 4611 BB Bergen op Zoom, 0164-242097
- b4 Vestingwerken **drs. J.P.C.M. van Hoof**, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
- b5 Schutterijen **A. Kok**, Balistraat 86c, 2585 XW 's Gravenhage, 070-3466135
- b6 Wiel- en rupsvoertuigen **M.C. v.d. Hoog**, Surinamestraat 40, 2585 GK 's Gravenhage, 070-3634391
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324
W. den Dunnen, Jaagpad 61, 2288 CH Rijswijk, 015-2129900
- b7 Zeegeschiedenis **dr. S.J. de Groot**, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769
- b8 Gouvernementsmarine
- b9 Mariniers **B.E. Stuit**, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904
- b10 Schepen en vaartuigen
- b11 Luchtvaartgechiedenis **dr. P.C. Boer**, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, 0164-230851
- b12 Luchtvaartuigen **R.J. Heesterbeek**, Prof. Lorentzlaan 237, 3769 GE Soesterberg, 06-15515563
- c1 Uniformen **FA.Th. Smits jr.**, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961
M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706
- c2 Emblemen **B.C. Cats**, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563
Ing. R.C. Kuenen, Hoogeind 11, 4817 EG Breda, 076-5205930
- c3 Onderscheidingen **H.G. Meijer**, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992
B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, 072-5053896
- c4 Tinnen figuren **E.P.M. Heldens**, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168
- c5 Gedenktekens **drs. J.A. Bom**, Storm van 's Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624
- c6 Traditie, ceremonieel **P. v.d. Burg**, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588
- c7 Vlaggen, vaandels, standaarden **W.L. Plink**, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138
- c8 Militaire muziek **mr. R.A. Schimmel**, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's Gravenhage, 070-3246568
- c9 Militaire genealogie **J.W.H. van Campen**, De Hop 4, 9301 PM Roden, 050-5018214
- c10 (Vuur)wapens, geschut **G.D. Klein Baltink**, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156

**DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS
ORGANISEERT IN 2004 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:**

5 september
14 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sporthal "De Meent", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun partners hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 2,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN

Joop de Blij - Overdag: 015-2602199 - na 18.00 uur 015-2121858

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:

Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186-602338